

Wiodące branże województwa podkarpackiego – inteligentne specjalizacje regionalne

Podkarpackie

Regionalne Obserwatorium
Terytorialne

**Wspólne opracowanie wykonane przez Regionalne Obserwatorium Terytorialne
oraz Podkarpacki Ośrodek Badań Regionalnych Urzędu Statystycznego w Rzeszowie**

Rzeszów 2016

Spis treści

1. Inteligentna specjalizacja wiodąca – LOTNICTWO I KOSMONAUTYKA	3
1.1. Sektor lotniczy na Podkarpaciu	3
1.2. Sytuacja finansowa firm branży lotniczej z województwa podkarpackiego	5
1.3. Poziom innowacyjności województwa podkarpackiego	12
1.4. Przesłanki wyboru specjalizacji regionalnej.....	18
2. Inteligentna specjalizacja wiodąca – JAKOŚĆ ŻYCIA	20
2.1. Pomiar jakości życia	20
2.2. Obiektywne warunki jakości życia mieszkańców Podkarpacia	21
2.3. Subiektywne postrzeganie jakości życia mieszkańców.....	24
2.4. Zasoby endogeniczne województwa podkarpackiego.....	29
2.5. Przesłanki wyboru specjalizacji regionalnej.....	42
3. Inteligentna specjalizacja wspomagająca – INFORMATYKA I TELEKOMUNIKACJA	45
3.1. Przesłanki wyboru regionalnej specjalizacji.....	47
4. Wnioski końcowe – specjalizacje wybrane w RSI.....	48
5. SEKTOR MOTORYZACYJNY w województwie podkarpackim.....	50
5.1. Sytuacja finansowo-ekonomiczna firm z branży motoryzacyjnej w województwie podkarpackim	50
5.2. Znaczenie branży motoryzacyjnej w województwie podkarpackim – wnioski z przeprowadzonej analizy	58
Spis wykresów.....	61
Spis rysunków	62
Spis tabel	63

1. Inteligentna specjalizacja wiodąca – LOTNICTWO I KOSMONAUTYKA

Na potrzeby niniejszej analizy, pod pojęciem sektora lotniczego - lotnictwa - należy rozumieć jednostki zaklasyfikowane do następujących działów PKD tj.: 1392, 2219, 2451, 2453, 2540, 2550, 2561, 2562, 2599, 2651, 2670, 2740, 2790, 2811, 2812, 2815, 2899, 2932, 3030, 3312, 3316, 5110, 5223, 7112, 7120, 7219. W 2010 r. było to 158 jednostek, w 2011 r. – 169 jednostek, w 2012 r. – 173 jednostki, w 2013 r. – 178 jednostek i w 2014 r. – 177 jednostek.

1.1. Sektor lotniczy na Podkarpaciu

Wybór przemysłu lotniczego i kosmicznego jako inteligentnej specjalizacji województwa podkarpackiego ma swoje uzasadnienie w jasno zdefiniowanym potencjale regionu:

- 1) tradycje przemysłu lotniczego sięgające czasów II Rzeczypospolitej i Centralnego Okręgu Przemysłowego,
- 2) wysoki poziom (około 90%) koncentracji polskiej produkcji w przemyśle lotniczym,
- 3) około 22 000 wykwalifikowanych inżynierów i techników tej branży,
- 4) wysoki poziom etyki pracy i kultury przemysłowej w tym sektorze,
- 5) wysoka wydajność i jakość wytwarzanych wyrobów,
- 6) duży branżowy rynek pracy, stosunkowo niskie koszty produkcji,
- 7) wyższe techniczne uczelnie kształcące specjalistów branży lotniczej - Politechnika Rzeszowska z rozwiniętym Wydziałem Budowy Maszyn i Lotnictwa,
- 8) lotnisko o międzynarodowym charakterze,
- 9) środowisko przyjazne inwestorom.

Region cechuje duża koncentracja firm przemysłu lotniczego, ośrodków kształcenia pilotów, instytucji naukowo-badawczych oraz rozwinięte zaplecze edukacyjne i szkoleniowe.

W województwie podkarpackim ulokował swoją siedzibę klaster – Stowarzyszenie Grupy Przedsiębiorców Przemysłu Lotniczego „Dolina Lotnicza”. Członkami – założycielami klastra było kilkanaście lotniczych przedsiębiorstw z Podkarpacia i Bielska-Białej oraz Politechnika Rzeszowska i dwie agencje rozwoju regionalnego – RARR i MARR. Dla utrzymania wiodącej

roli przemysłu, jako siły napędowej rozwoju klastra, wszyscy nowo przyjmowani członkowie reprezentują firmy lotnicze.¹

Polskimi badaniami dotyczącymi przemysłu lotniczego kieruje Centrum Zaawansowanych Technologii AERONET-Dolina Lotnicza, które skupia jedenaście instytucji naukowo-badawczych, ponad 100 przedsiębiorstw z branży lotniczej, a jego biura zlokalizowane są na Politechnice Rzeszowskiej. Uczelnia ta dysponuje najnowocześniejszym Laboratorium Badań Materiałowych dla Przemysłu Lotniczego, a WSK „PZL-Rzeszów” S.A. buduje własne, silne centrum badawczo-rozwojowe. Między wszystkimi wymienionymi organizacjami, co jest ewenementem zauważanym i podkreślanym w całym kraju, funkcjonuje rzeczywista współpraca naukowo-badawcza i edukacyjna.

Polski przemysł lotniczy to dziś ponad 150 przedsiębiorstw zatrudniających 25 000 osób, a łączna wartość jego sprzedaży w roku 2015 osiągnęła 2 miliardy USD. Około 90% tego potencjału skupione jest w klastrze Dolina Lotnicza, z siedzibą w Rzeszowie. W ciągu ostatnich 10 lat w rozwój przedsiębiorstw Doliny Lotniczej zainwestowano ponad 1,5 miliarda USD. Te wskaźniki i działania pozwalają na stwierdzenie, że lotnictwo i kosmonautyka jest wiodącą, inteligentną specjalizacją województwa podkarpackiego.

Firmy Doliny Lotniczej są pełnoprawnymi uczestnikami światowego łańcucha dostaw. Wyroby lotnicze z Podkarpacia montowane są w najnowocześniejszych samolotach pasażerskich firm **Boeing**, **Airbus**, kanadyjskich **Bombardierach**, japońskich **Mitsubishi**, brazylijskich **Embraerach**. Montowane są w najnowocześniejszym amerykańskim samolocie myśliwskim **F-35**, firmy **Lockheed Martin**.

Podkarpacki przemysł lotniczy dostarcza: samoloty, śmigłowce, silniki lotnicze, silniki pomocnicze APU, podwozia samolotowe, przekładnie lotnicze, moduły turbin, a także setki innych skomplikowanych komponentów i zespołów, wykorzystując najnowocześniejsze technologie i materiały, takie jak monokryształy, materiały kompozytowe, uznane za technologie priorytetowe w rozwoju branży i regionu.

We wrześniu 2011 r. klaster Dolina Lotnicza uzyskał status **Krajowego Klastra Kluczowego**, plasując się na **pierwszym miejscu** spośród siedmiu najważniejszych polskich klastrów. Potwierdzeniem znaczenia województwa podkarpackiego dla branży lotniczej i kosmicznej jest zlokalizowanie w Rzeszowie siedziby **Oddziału Polskiej Agencji**

¹ Ekspertyza Koncepcja funkcjonowania Klastra „Dolina Lotnicza” pod redakcją W. Szajna, J. Krupa, Rzeszów 2011 r.

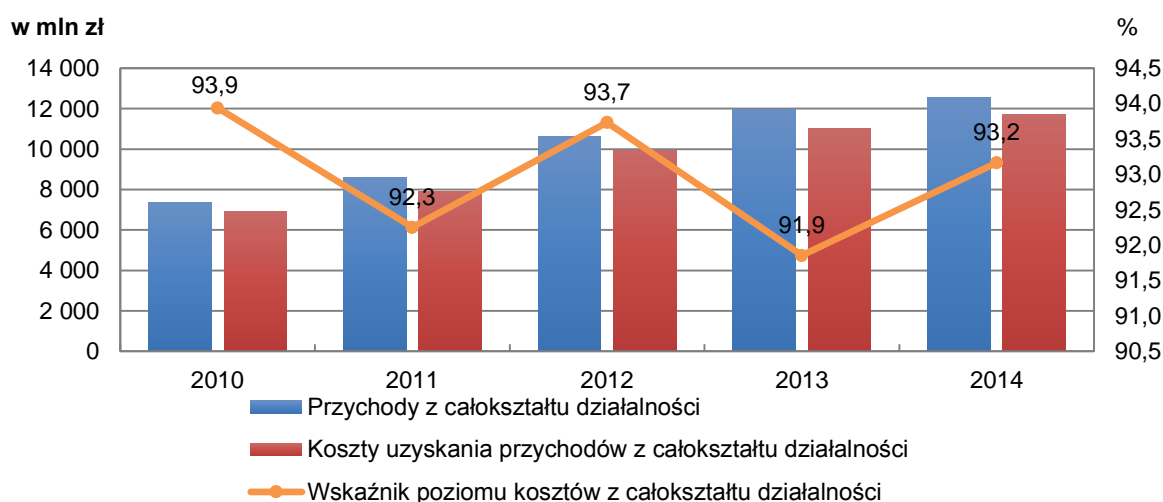
Kosmicznej POLSA, która oprócz siedziby głównej w Gdańsku posiada oddziały w Warszawie i właśnie w Rzeszowie.

Szacuje się, że w ciągu najbliższych 5 lat przemysł lotniczy województwa podkarpackiego utworzy ponad 4 000 nowych, wysoko wyspecjalizowanych miejsc pracy. Można również spodziewać się napływu nowych inwestycji oraz nowych inwestorów.

1.2. Sytuacja finansowa firm branży lotniczej z województwa podkarpackiego

W latach 2010-2014 w przedsiębiorstwach związanych z lotnictwem² w województwie podkarpackim tendencje wzrostowe wykazywały zarówno przychody, jak i koszty z całokształtu działalności. Bardziej dynamicznie niż koszty rosły przychody w latach: 2010, 2011 i 2013. Natomiast w 2012 r. i 2014 r. to koszty szybciej rosły niż przychody, co skutkowało pogorszeniem wskaźnika poziomu kosztów (relacji kosztów z całokształtu działalności do przychodów z całokształtu działalności).

Wykres 1. Przychody, koszty oraz wskaźnik poziomu kosztów z całokształtu działalności firm branży lotniczej z województwa podkarpackiego w latach 2010-2014

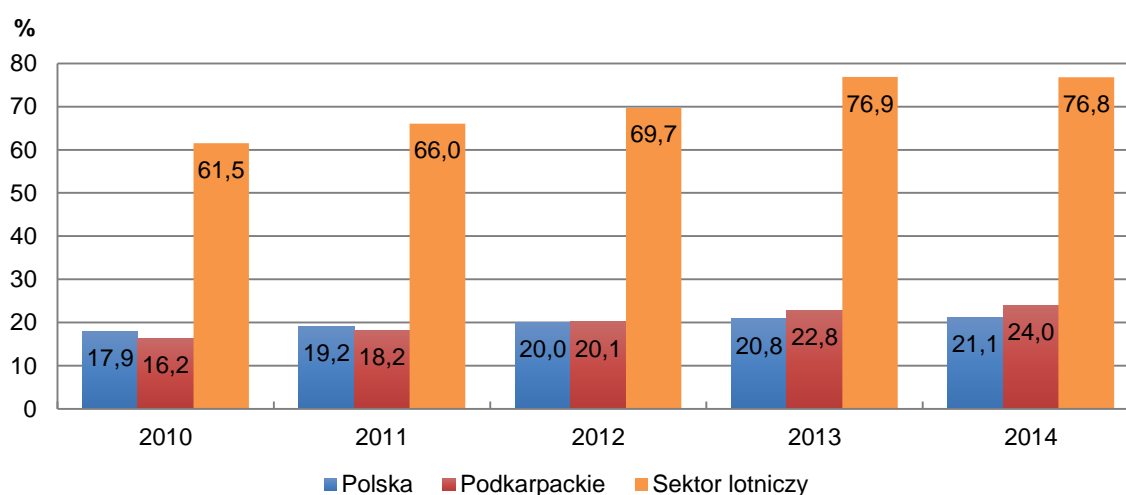
Źródło: Opracowanie własne.

² Dane finansowe liczone na podstawie sprawozdań F-02 i SP o liczbie pracujących 10 i więcej. Zakres przedmiotowy sprawozdań to jednostki zorganizowane w formie: spółek handlowych (osobowych i kapitałowych), spółek cywilnych, przedsiębiorstw państwowych, spółdzielni, oddziałów przedsiębiorców zagranicznych, osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą, państwowych jednostek organizacyjnych oraz instytucji kultury mających osobowość prawną. Badanie obejmuje sekcje: A (z wyłączeniem osób fizycznych prowadzących indywidualne gospodarstwa rolne), B, C, D, E, F, G, H, I, J, K (z wyłączeniem banków, spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych, instytucji ubezpieczeniowych, biur i domów maklerskich, towarzystw i funduszy inwestycyjnych oraz towarzystw i funduszy emerytalnych), L, M, N, P (z wyłączeniem szkolnictwa wyższego), Q (z wyłączeniem samodzielnych publicznych zakładów opieki zdrowotnej), R, S.

Wskaźnik poziomu kosztów liczony dla województwa podkarpackiego wykazywał w analizowanym okresie zbliżone tendencje do sektora lotniczego, natomiast dla Polski w latach 2010-2012 pogarszał się (z 94,8% do 95,7%), a w 2013 r. i 2014 r. poprawił się w stosunku do 2012 r. i ukształtował się na poziomie 95,6%.

W latach 2010-2014 w przedsiębiorstwach związanych z lotnictwem można zauważyć systematyczny wzrost udziału eksportu w przychodach ze sprzedaży. W porównaniu z danymi dla województwa podkarpackiego i Polski widoczny był wysoki udział eksportu w analizowanych jednostkach. W latach 2010-2013 udział przychodów netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów na eksport w przychodach netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów w branży lotniczej wzrósł z 61,5% do 76,9%, a w 2014 r. wyniósł 76,8%. Natomiast w województwie podkarpackim wzrósł z 16,2% (w 2010 r.) do 24,0% (w 2014 r.).

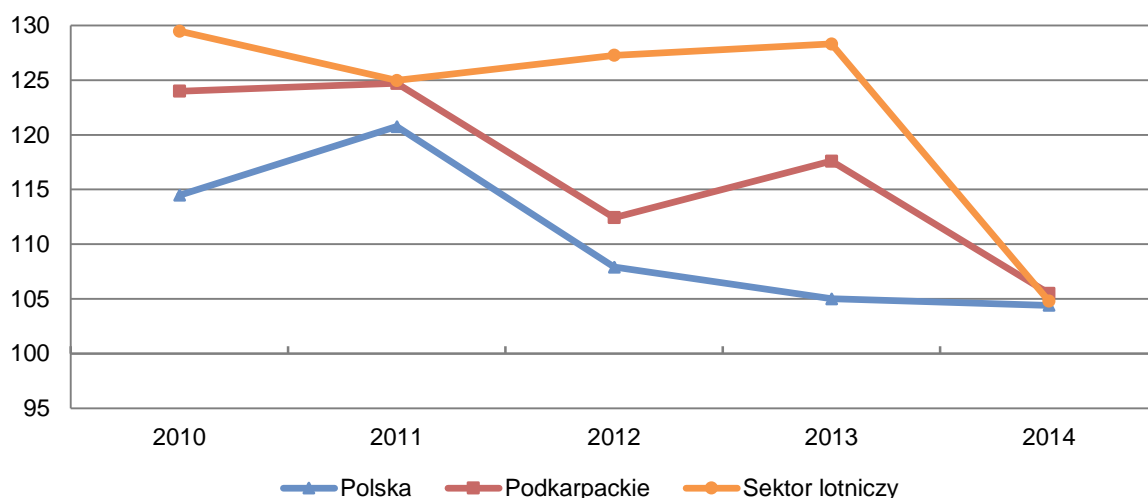
Wykres 2. Udział przychodów netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów na eksport w przychodach netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów

Źródło: Opracowanie własne.

W latach 2010-2013 znacznie dynamiczniej rosły przychody ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów na eksport w firmach z branży lotniczej niż średnio w województwie podkarpackim czy kraju. Jednak w 2014 r. tempo wzrostu przychodów z eksportu w sektorze lotniczym było niższe niż w poprzednich latach (o 23,5 p. proc.) i ukształtowało się na poziomie województwa i Polski. W województwie podkarpackim jedynie w latach 2010-2011 można było zaobserwować wysoki wzrost przychodów (ok. 25%), natomiast w 2014 r. tempo wzrostu było znacznie niższe (wzrost o 5,5%). Podobną tendencję można było zauważyć w kraju.

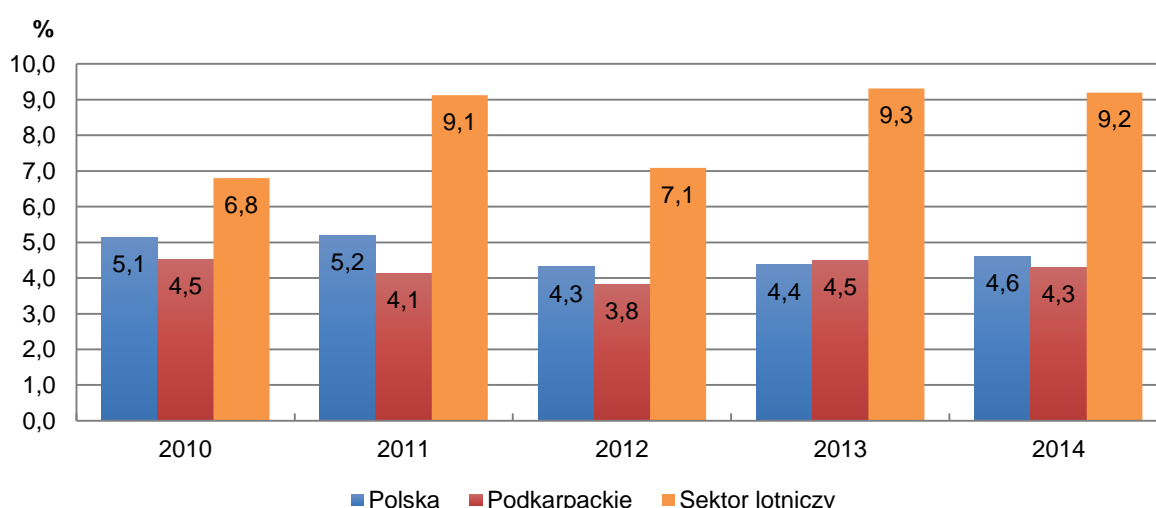
Wykres 3. Dynamika przychodów netto ze sprzedaży produktów towarów i materiałów na eksport (rok poprzedni=100)

Źródło: Opracowanie własne.

Wskaźnik rentowności obrotu ze sprzedaży jest liczony jako relacja wyniku netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów do przychodów netto ze sprzedaży produktów towarów i materiałów. W porównaniu ze wskaźnikiem dla województwa podkarpackiego i Polski, w analizowanych firmach sektora lotniczego odnotowano wyższy poziom wskaźnika rentowności sprzedaży. W przedsiębiorstwach związanych z lotnictwem mających siedzibę na terenie Podkarpacia wskaźnik rentowności w 2010 i 2012 r. notował nieznaczny spadek, natomiast w pozostałych latach ukształtował się na poziomie powyżej 9%.

Wykres 4. Wskaźnik rentowności obrotu ze sprzedaży

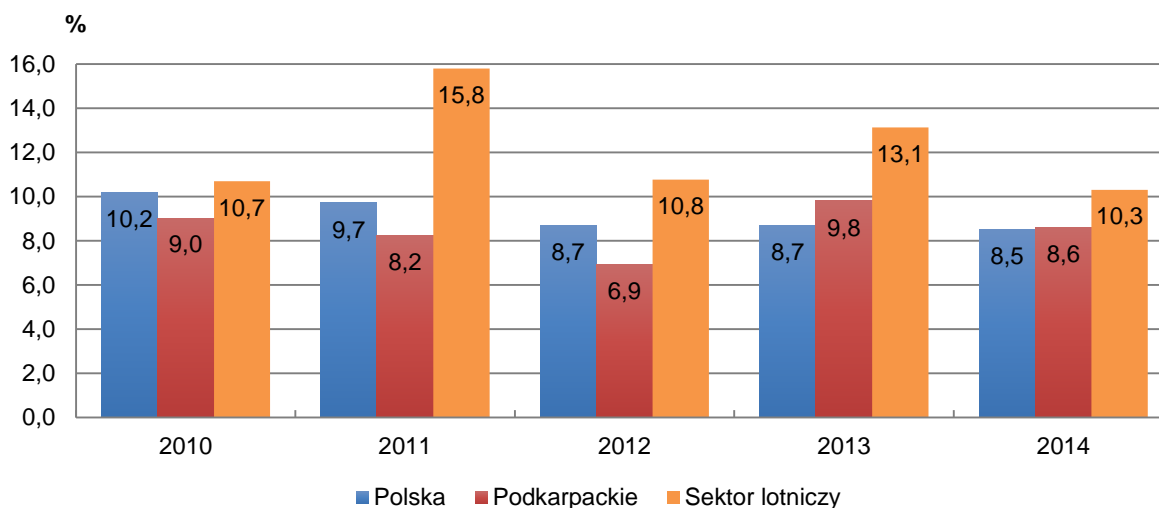
Źródło: Opracowanie własne.

Podobnie kształtowały się tendencje dla wskaźnika rentowności obrotu netto liczonego jako relacja wyniku finansowego netto do przychodów z całokształtu działalności.

W analizowanych podmiotach gospodarczych wyższy wskaźnik zanotowano w 2011 i 2013 r. (odpowiednio 7,2% i 7,6%), natomiast w pozostałym okresie oscylował w granicach od 5,5% do 6,3%. W województwie podkarpackim wskaźnik rentowności obrotu netto najwyższą wartość osiągnął w 2013 r. – 5,1%, a w pozostałych latach utrzymywał się w przedziale 3,4%-3,9%. W Polsce w latach 2010-2013 wskaźnik był nieznacznie wyższy od wojewódzkiego (od 3,6% do 4,4%), natomiast w ostatnich dwóch latach utrzymał się na poziomie 3,7% i był niższy niż w województwie. Wyższy wskaźnik wskazuje na dłuższy cykl produkcyjny, a co za tym idzie wyższe ryzyko i wyższe koszty zamrożenia kapitału.

Wahania wskaźnika rentowności aktywów liczonego jako relacja wyniku finansowego netto do wartości aktywów notował zbliżone tendencje do pozostałych wskaźników rentowności. Dla sektora lotniczego wskaźnik w 2011 i 2013 r. wyniósł odpowiednio 7,7% i 7,2%, natomiast w pozostałych latach oscylował w przedziale od 5,2% (w 2014 r.) do 5,7% (w 2010 r.). Dla Podkarpacia po spadku w latach 2010-2012 (z 5,3% do 4,2%), zanotował wzrost w 2013 r. (do 6,0%), jednak w 2014 r. ponownie się obniżył i ukształtował się na poziomie 4,7%, natomiast dla kraju notował systematyczny spadek w całym analizowanym okresie z 5,3% w 2010 r. do 4,2% w 2014 r. Wysokość wskaźnika rentowności aktywów jest zależna od kapitałochłonności branży.

Wykres 5. Wskaźnik rentowności kapitału własnego

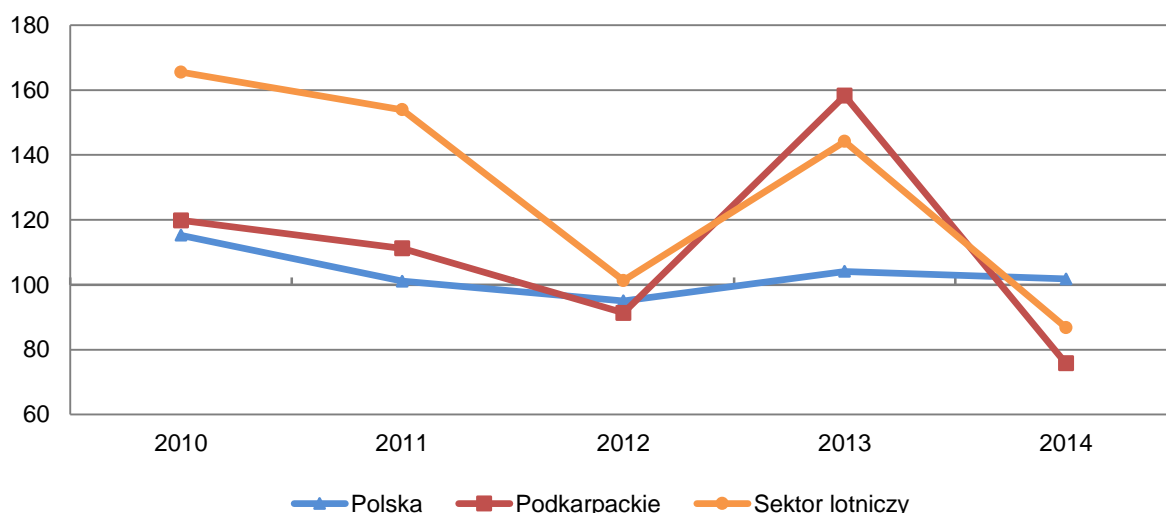
Źródło: Opracowanie własne.

Wskaźnik rentowności kapitału własnego liczony jako relacja wyniku finansowego netto do wartości kapitału własnego, w odróżnieniu od wskaźnika rentowności aktywów, jest wyrazem efektywności nie całości kapitału ulokowanego w aktywach, lecz jedynie jego części (bez zobowiązań). Podobnie jak wskaźnik rentowności aktywów wskaźnik jest wyższy dla

przedsiębiorstw związanych z lotnictwem niż dla województwa i dla Polski, co sugeruje że wyższy wynik przynoszą akcjonariuszom inwestycje w przedsiębiorstwach z branży lotniczej.

Wynik finansowy netto, który jest składową wskaźników rentowności aktywów, rentowności kapitału własnego i rentowności obrotu netto, w grupie firm związanych z branżą lotniczą w latach 2010-2011 i w 2013 roku notował wysokie wzrosty, natomiast w 2012 r. tempo tego wzrostu było znacznie niższe. W 2014 r. wyniki finansowe zarówno sektora lotniczego, jak i ogółem jednostek mających siedzibę na terenie województwa podkarpackiego zanotowały spadki w stosunku do poprzedniego roku (odpowiednio o 13,2% i o 24,2%). Natomiast dla Polski po nieznacznym spadku w 2012 r. (o 5,0%), wynik finansowy netto wzrósł w 2013 i 2014 r.

Wykres 6. Dynamika wyniku finansowego netto (rok poprzedni=100)

Źródło: Opracowanie własne.

Płynność finansowa to zdolność do terminowego regulowania zobowiązań. Płynność finansowa I stopnia liczona jako relacja inwestycji krótkoterminowych do zobowiązań krótkoterminowych to zdolność przedsiębiorstw do natychmiastowej spłaty zobowiązań. Dla podmiotów gospodarczych związanych z lotnictwem wskaźnik płynności I stopnia w latach 2010-2013 utrzymywał się poniżej średniej wartości dla Podkarpacia, jak też Polski, natomiast w 2014 r. był wyższy niż dla Podkarpacia, a niższy niż w Polsce i wyniósł 35,6%. Wskaźnik dla województwa w analizowanym okresie utrzymywał się w przedziale 29,1%-34,8%, a dla Polski 38,6%-42,6%. Wg standardów wskaźnik powinien być wyższy niż 20%, jednak zbyt wysoki może świadczyć o nieproduktywnym gromadzeniu środków pieniężnych lub braku koncepcji ich wykorzystania.

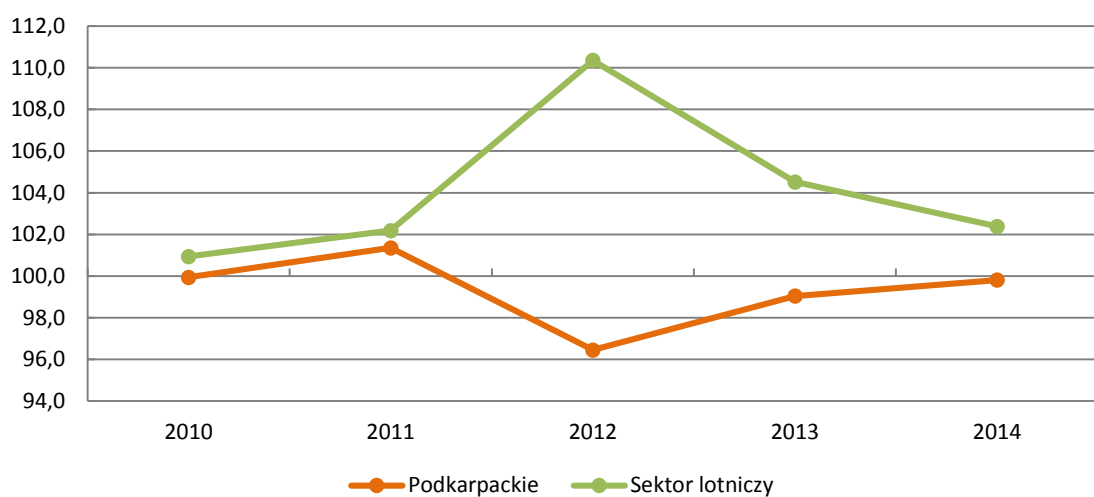
Wskaźnik płynności II stopnia liczony jako relacja inwestycji krótkoterminowych i należności krótkoterminowych do zobowiązań krótkoterminowych informuje o stopniu pokrycia zapasów aktywami o dużym stopniu płynności. Jako pożądana wartość wskaźnika przyjmuje się 100% jednak tak jak w przypadku podmiotów gospodarczych związanych z lotnictwem poziom wskaźnika jest zależny od specyfiki branży. Dla podmiotów gospodarczych związanych z lotnictwem w latach 2010-2012 wskaźnik kształtował się w granicach 87,8%-93,8%, natomiast w 2013 r. wzrósł do 126,8%, a w 2014 r. wyniósł 116,2%. Dla Podkarpacia wskaźnik płynności II stopnia oscylował w przedziale 104,0%-107,1%, a dla Polski 102,4%-107,5%.

Wskaźnikiem obrazującym skalę ryzyka w przedsiębiorstwach jest wskaźnik płynności III stopnia tzw. bieżącej płynności liczony jako relacja aktywów obrotowych do zobowiązań krótkoterminowych. Wskaźnik informuje czy zobowiązania mogłyby być terminowo spłacone dzięki upłynnieniu aktywów obrotowych. Zadowalający poziom wskaźnika to przedział 120%-200%. Wskaźnik III stopnia liczony dla podmiotów gospodarczych sektora lotniczego najwyższe wartości osiągnął w końcu analizowanego okresu (w 2013 r. – 199,9%, i w 2014 r. – 185,2). Dla Podkarpacia utrzymywał się w przedziale 153,3%-159,0%, natomiast dla Polski oscylował w granicach 145,2%-150,7%.

Przeciętne zatrudnienie w jednostkach sektora lotniczego w analizowanym okresie notowało systematyczny wzrost (największy w 2012 r. o 10,4%), podczas gdy w województwie³ zatrudnienie wzrosło jedynie w 2011 r. (o 1,4% w stosunku do 2010 r.), natomiast w pozostałych analizowanych latach miało tendencję spadkową.

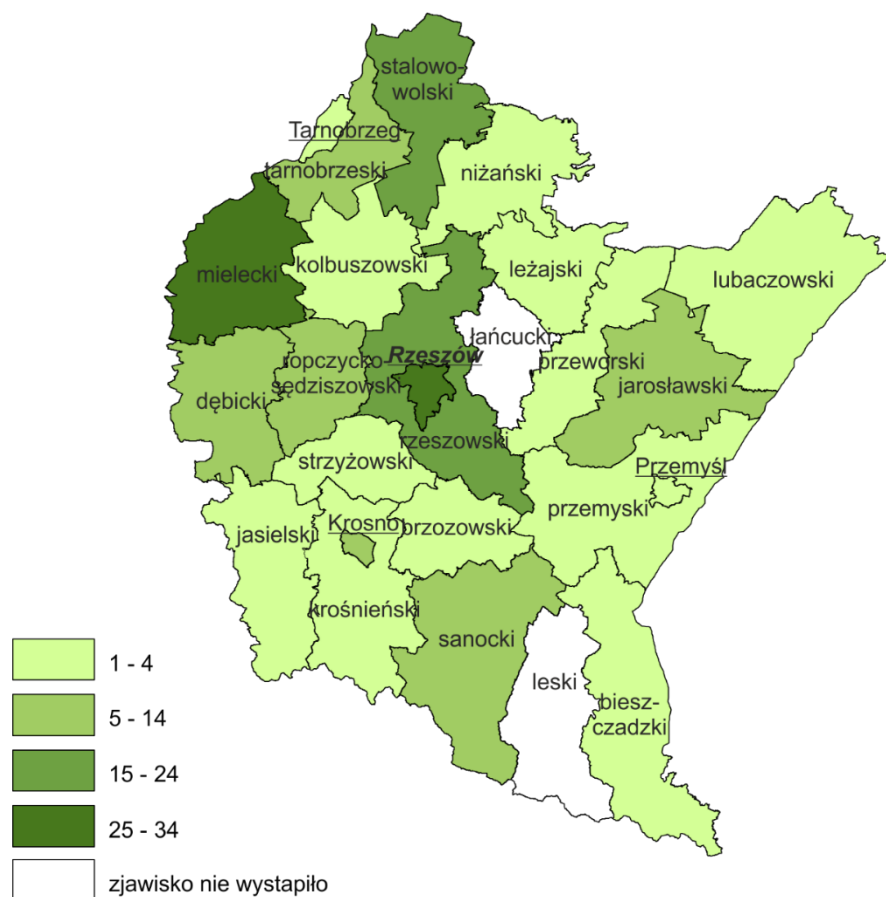
³ Dane liczone na podstawie sprawozdań F-02 i SP o liczbie pracujących 10 i więcej (w 2014 r. – 2493 jednostek).

Wykres 7. Dynamika przeciętnego zatrudnienia (rok poprzedni=100)

Źródło: Opracowanie własne.

Rys. 1. Rozmieszczenie przedsiębiorstw o liczbie pracujących powyżej 9 osób zaliczonych do sektora lotniczego w poszczególnych powiatach województwa podkarpackiego.

Źródło: Opracowanie własne.

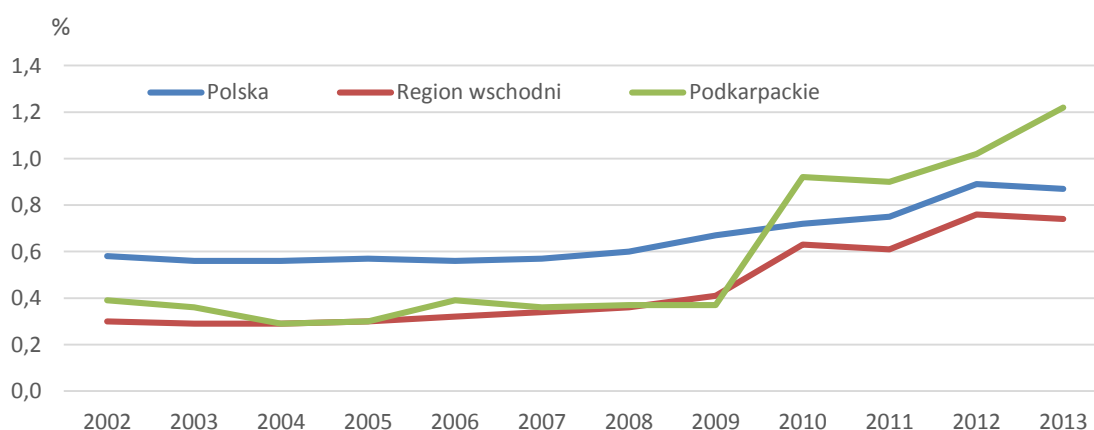
Powyższy rysunek obrazuje rozmieszczenie firm z branży lotniczej w powiatach województwa podkarpackiego. Przedsiębiorstwa zajmujące się lotnictwem ulokowały swoje siedziby głównie w **Rzeszowie** oraz w powiatach: **mieleckim, stalowowolskim i rzeszowskim**.

1.3. Poziom innowacyjności województwa podkarpackiego

W województwie podkarpackim kluczową rolę w rozwoju innowacyjności, obok sektora IT, odgrywa przemysł lotniczy. Jest on nie tylko nośnikiem nowoczesnych technologii i innowacji, ale również ściśle współpracuje z innymi sektorami regionu, takimi jak wspomniany sektor IT czy odlewnictwo, a także z szeroko rozumianym przemysłem elektromaszynowym. Stymuluje on także rozwój badań naukowych i innowacji w regionie, co znajduje potwierdzenie w danych statystycznych.

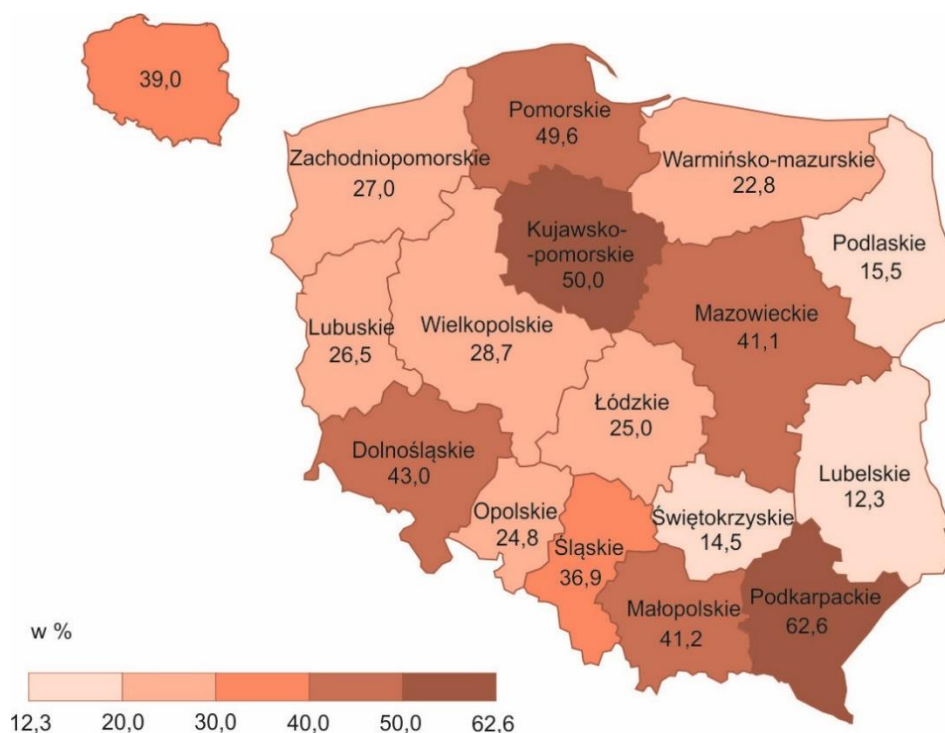
Pod względem nakładów ogółem na działalność badawczo rozwojową (B+R) w relacji do PKB w roku 2013 województwo podkarpackie z wynikiem 1,22% osiągnęło 3. miejsce w kraju – (po województwie mazowieckim i małopolskim). W latach 2009-2014 odnotował systematyczny wzrost nakładów na B+R w sektorze przedsiębiorstw (1. pozycja w Polsce w 2014 r. pod względem udziału nakładów na działalność B+R finansowanych z sektora przedsiębiorstw w działalności B+R ogółem – 62,6%).

Wykres 8. Nakłady ogółem na B+R w relacji do PKB (ceny bieżące) w latach 2002-2013

Źródło: Opracowanie własne.

Rys. 2. Udział środków pochodzących z sektora przedsiębiorstw w finansowaniu działalności B+R według województw w 2014 r.

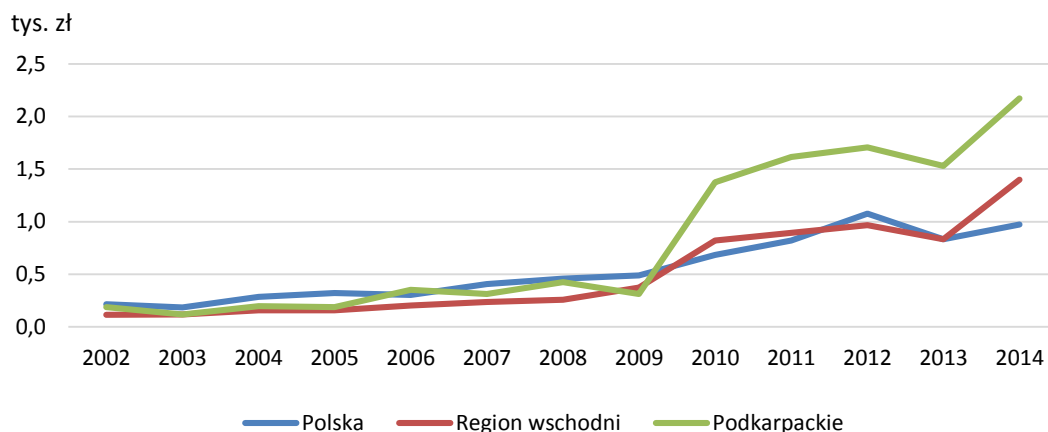

Źródło: Opracowanie własne.

W 2014 r. udział środków pochodzących z sektora przedsiębiorstw w finansowaniu działalności B+R w województwie podkarpackim był najwyższy w kraju i wynosił 62,6%. Dla Polski wskaźnik ten osiągnął wartość 39,0%.

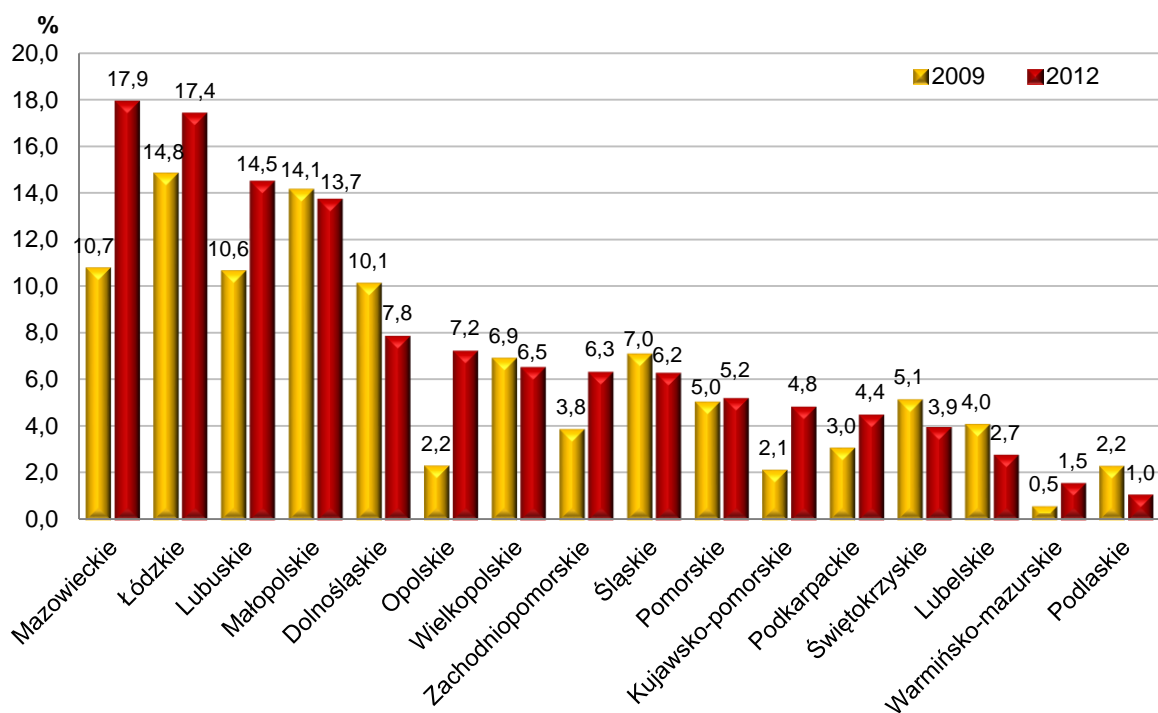
Nakłady wewnętrzne inwestycyjne faktycznie ponoszone na B+R w przeliczeniu na 1 podmiot gospodarczy w województwie podkarpackim począwszy od roku 2010 znacznie przewyższają średnie nakłady dla Polski, w tym województw regionu wschodniego. W 2014 r. wartość tego wskaźnika wyniosła na Podkarpaciu 2,2 tys. zł, podczas gdy w kraju wskaźnik ten osiągnął wartość 1,0 tys. zł. W regionie wschodnim na 1 podmiot gospodarczy w 2014 r. przypadało 1,4 tys. zł nakładów inwestycyjnych faktycznie poniesionych na działalność B+R.

Wykres 9. Nakłady wewnętrzne inwestycyjne faktycznie poniesione na B+R na 1 podmiot gospodarczy w latach 2002-2014

Źródło: Opracowanie własne.

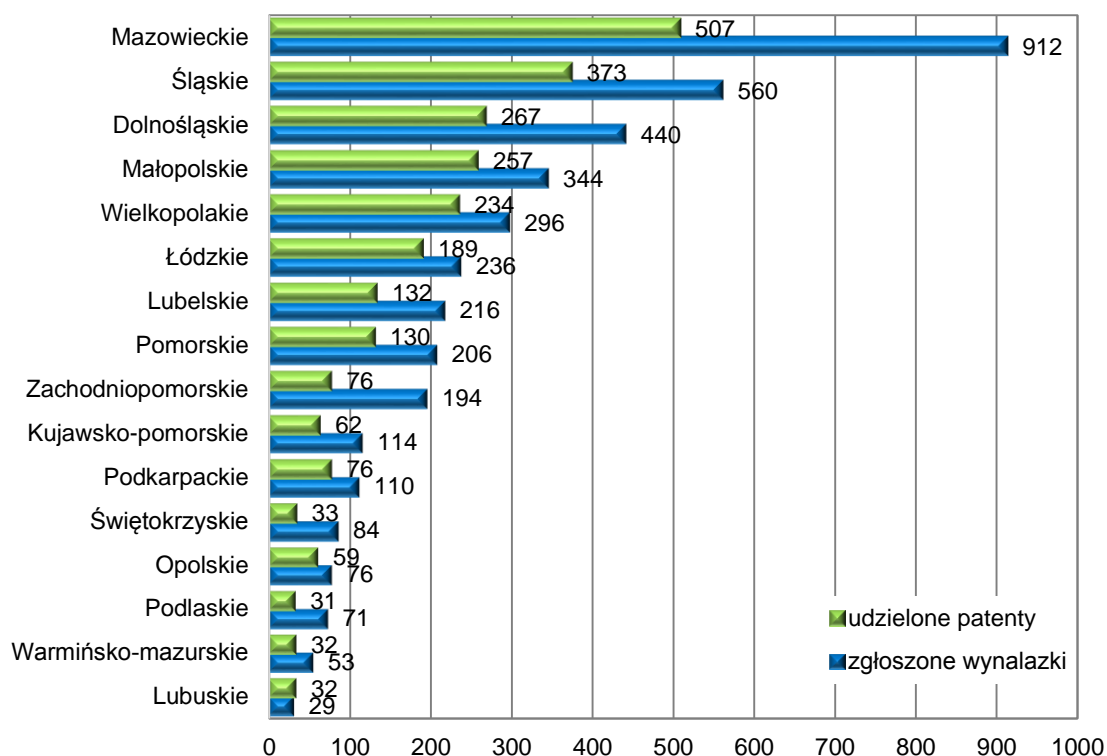
Wykres 10. Wnioski patentowe złożone w Europejskim Urzędzie Patentowym przypadające na milion mieszkańców w roku 2009 oraz 2012

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Eurostatu.

Pod względem liczby składanych wniosków patentowych w Europejskim Urzędzie Patentowym na milion mieszkańców, województwo podkarpackie plasuje się poniżej średniej krajowej (miejsce 12. w rankingu województw w 2014 r.). W porównaniu z rokiem 2009 nastąpił wzrost tego wskaźnika o 46%.

Wykres 11. Ochrona własności przemysłowej w 2014 r. według województw

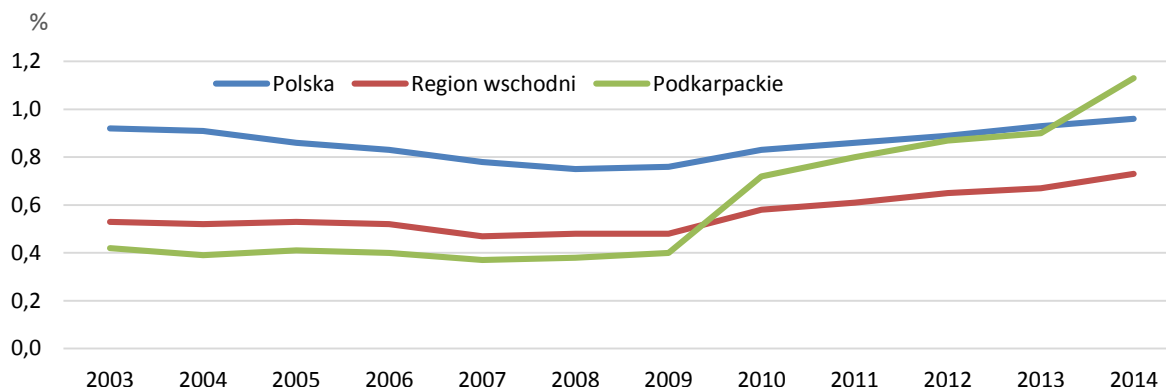

Źródło: Opracowanie własne.

W 2014 r. w województwie podkarpackim zgłoszonych zostało 110 wynalazków. Patentów natomiast zostało udzielonych 76. Pod względem zgłoszonych wynalazków Podkarpacie zajmowało 11. lokatę wśród województw, natomiast pod względem udzielonych patentów wraz z województwem zachodniopomorskich lokatę 9.

Udział zatrudnionych w działalności B+R w pracujących ogółem w województwie podkarpackim w 2014 r. wynosił 1,13%. Był on znacznie wyższy od wskaźnika dla kraju (0,96%), a tym bardziej wyższy od wskaźnika dla regionu wschodniego, w którym osiągnął on wartość 0,73%. Najbardziej dynamiczny wzrost udziału zatrudnionych w działalności B+R w pracujących ogółem w województwie podkarpackim odnotowano w okresie od 2010 r. W latach 2010-2014 wzrost tego wskaźnika następował także w regionie wschodnim i w Polsce jednak na Podkarpaciu był on najbardziej dynamiczny.

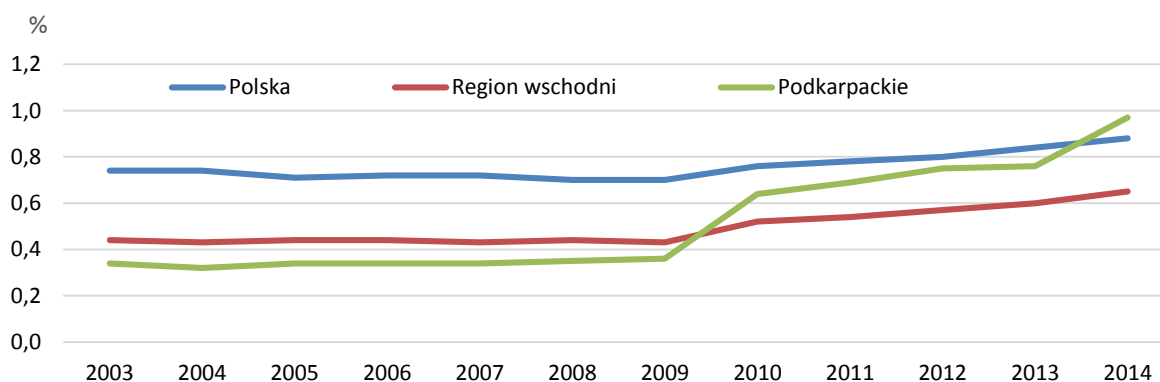
Wykres 12. Udział zatrudnionych w działalności B+R w pracujących ogółem w latach 2003-2014

Źródło: Opracowanie własne.

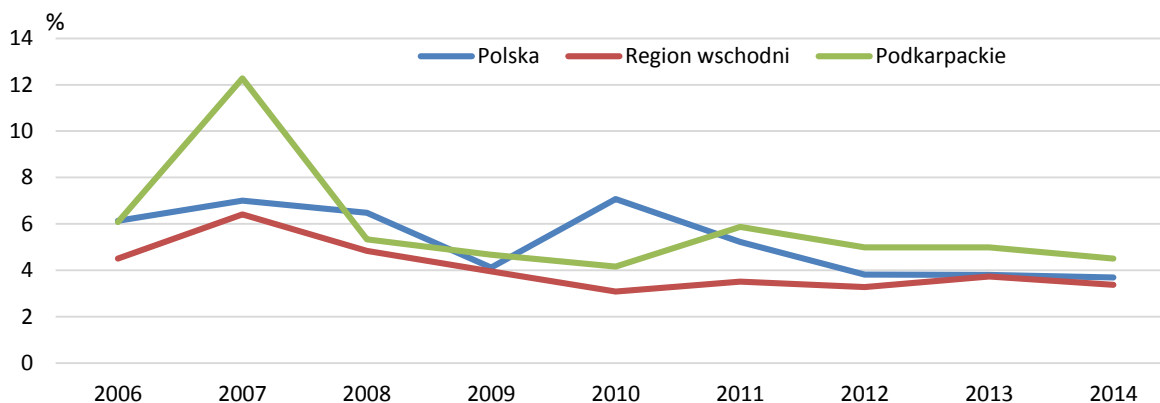
W województwie podkarpackim udział zatrudnionych w działalności B+R w ludności aktywnej zawodowo w 2014 r. wynosił 0,97%. Wartość tego wskaźnika zwiększała się sukcesywnie od 2009 r. Dla regionu wschodniego wskaźnik ten w 2014 r. wynosił 0,65%, natomiast w kraju osoby zatrudnione w działalności B+R stanowiły 0,88% ludności aktywnej zawodowo. W porównaniu z rokiem 2003 wartość tego wskaźnika wzrosła na Podkarpaciu niemal trzykrotnie, podczas gdy w regionie wschodnim wzrost ten nastąpił o 47,7%. W kraju wzrost udziału zatrudnionych w działalności B+R w ludności aktywnej zawodowo postępował najwolniej – wzrost o 18,9%.

Wykres 13. Udział osób zatrudnionych w B+R w ludności aktywnej zawodowo w latach 2003-2014

Źródło: Opracowanie własne.

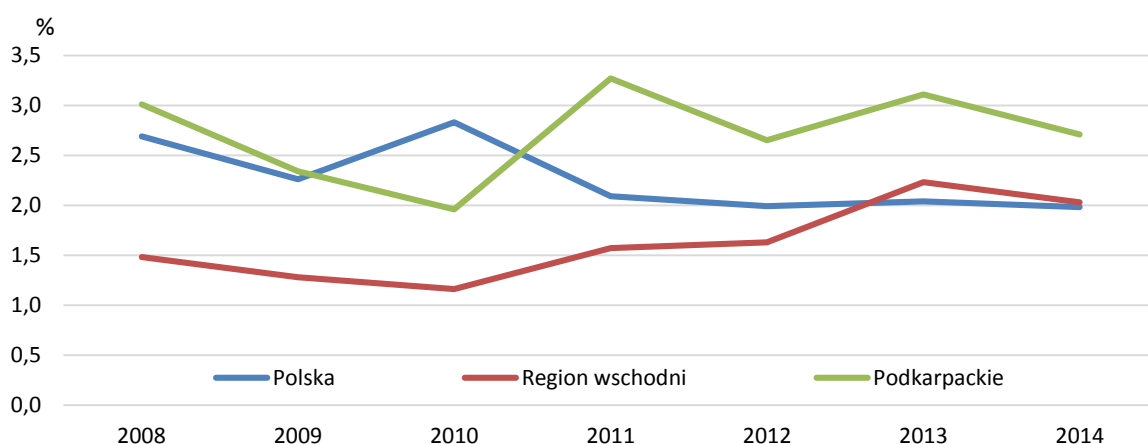
Wykres 14. Udział przychodów netto ze sprzedaży produktów innowacyjnych dla rynku w przychodach netto ze sprzedaży ogółem przedsiębiorstw przemysłowych w latach 2006-2014

Źródło: Opracowanie własne.

W 2014 r. udział przychodów netto ze sprzedaży produktów innowacyjnych dla rynku w przychodach netto ze sprzedaży ogółem przedsiębiorstw przemysłowych działających na Podkarpaciu wyniósł 4,5%. Wartość tego wskaźnika dla województwa podkarpackiego była wyższa, niż w kraju, gdzie osiągnął on poziom 3,7% oraz wyższa niż w regionie wschodnim, w którym udział ten wyniósł 3,4%. Od 2011 r. udział przychodów netto ze sprzedaży produktów innowacyjnych dla rynku w przychodach netto ze sprzedaży ogółem przedsiębiorstw przemysłowych na Podkarpaciu ulega zmniejszeniu.

Wykres 15. Udział przychodów netto ze sprzedaży produktów innowacyjnych dla rynku na eksport w przychodach netto ze sprzedaży ogółem w latach 2008-2014

Źródło: Opracowanie własne.

Udział przychodów netto ze sprzedaży produktów innowacyjnych dla rynku na eksport w przychodach netto ze sprzedaży ogółem w 2014 r. na Podkarpaciu wyniósł 2,7%. W kraju jak i w regionie wschodnim wskaźnik ten osiągnął wartość 2,0%.

1.4. Przesłanki wyboru specjalizacji regionalnej

Inteligentna specjalizacja wiodąca lotnictwo i kosmonautyka dysponuje już dzisiaj zdiagnozowanym dużym potencjałem naukowo-badawczym (uczelnie, ośrodki B+R+I przedsiębiorstw), który zdecydował o wyłonieniu tej inteligentnej specjalizacji. Zaliczane do sektorów wysokich technologii lotnictwo i kosmonautyka będą oddziaływały na rozwój wielu innych gałęzi przemysłu. Szczególnie istotnym jest fakt, że województwo podkarpackie jest niekwestionowanym liderem w tej dziedzinie, a znakomicie wykonany proces restrukturyzacji przemysłu lotniczego w Regionie jest kolejnym dowodem na jego bardzo duży potencjał wzrostu. Lotnictwo i kosmonautyka to wyróżniki jakości województwa podkarpackiego, znane w całej Europie i świecie

a) Sytuacja gospodarcza

- Około 90% polskiego przemysłu lotniczego skupione jest w klastrze – Stowarzyszenie Grupy Przedsiębiorców Przemysłu Lotniczego „Dolina Lotnicza”, a w ciągu ostatnich 10 lat w przedsiębiorstwa skupione w klastrze zainwestowano łącznie ponad 1,5 mld USD;
- Bardzo pozytywnym elementem jest zaawansowana współpraca naukowo – badawcza i edukacyjna Politechniki Rzeszowskiej, Centrum Zaawansowanych Technologii AERONET-Dolina Lotnicza;
- Wyroby lotnicze firm z województwa podkarpackiego montowane są w najnowocześniejszych samolotach pasażerskich czy militarnych
- Szacuje się, że w ciągu najbliższych 5 lat przemysł lotniczy województwa podkarpackiego utworzy ponad 4 000 nowych, wysoko wyspecjalizowanych miejsc pracy;

b) Województwo podkarpackie w 2014 roku zajęło 1. miejsce w Polsce pod względem udziału nakładów na działalność B+R finansowanych z sektora przedsiębiorstw w działalności B+R ogółem – 62,6%.

c) Sytuacja finansowa

- Analizując wskaźniki finansowe dla lotnictwa można stwierdzić, że stan i kondycja gospodarcza podmiotów gospodarczych związanych z lotnictwem kształtuje się korzystnie w porównaniu do innych branż w województwie podkarpackim (według sekcji PKD);

- Udział przychodów netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów na eksport w przychodach netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów w latach 2010-2013 dla lotnictwa sukcesywnie rósł, natomiast w 2014 r., zanotował nieznaczny spadek i wyniósł 76,8%;
- W latach 2010-2013 dynamicznie rosły przychody ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów na eksport w firmach z branży lotniczej niż średnio w województwie podkarpackim czy kraju. W 2014 r. tempo wzrostu znacznie spadło i wzrost wyniósł jedynie 4,8% czyli na poziomie województwa i kraju;
- Analizując wskaźnik rentowności obrotu ze sprzedaży, wskaźnik rentowności obrotu netto, wskaźnik rentowności aktywów oraz wskaźnik rentowności kapitału własnego sektora lotniczego w latach 2010-2014 widać pewną prawidłowość. W 2010 i 2012 r. wskaźniki wykazywały niższe wartości, natomiast w 2011 i 2013 r. notowały wzrost. W 2014 r. wszystkie wskaźniki rentowności nieznacznie obniżyły się w stosunku do poprzedniego roku;
- W latach 2010-2013 wskaźnik płynności I stopnia sektora lotniczego był niższy niż liczony dla województwa i dla kraju, natomiast w 2014 r. wzrósł w stosunku do poprzedniego roku i wyniósł 35,6%, i był wyższy niż dla województwa o 0,8 p. proc., a niższy o 7,0 p. proc. niż dla kraju. Wskaźniki płynności II i III stopnia w latach 2010-2012 były niższe niż dla Podkarpacia i dla Polski, natomiast w ostatnich dwóch analizowanych latach po znacznych wzrostach były wyższe zarówno w stosunku do województwa, jak i dla kraju.
- Najwyższą dynamiką charakteryzował się obrót pochodzący z eksportu oraz obrót pochodzący z eksportu do strefy euro. W 2014 roku, w porównaniu z 2010 r., odnotowano ponad 2-krotny wzrost, podczas gdy dla województwa podkarpackiego były niższe i wyniosły: 68,2% i 70,2%;
- Pod względem nakładów ogółem na B+R w relacji do PKB w roku 2013 województwo podkarpackie osiągnęło 3. wynik w kraju – 1,22% (po województwie mazowieckim i małopolskim).

2. Inteligentna specjalizacja wiodąca – JAKOŚĆ ŻYCIA

Drugą inteligentną specjalizacją wiodącą województwa podkarpackiego jest obszar jakości życia. W zapisach *Regionalnej Strategii Innowacji* jakość życia została sklasyfikowana w czterech obszarach:

- produkcja i przetwórstwo żywności najwyższej jakości biologicznej i zdrowotnej, ekologiczne i zrównoważone rolnictwo i przetwórstwo, produkty regionalne i tradycyjne;
- zrównoważona i odpowiedzialna turystyka, zdrowie (kliniki, sanatoria, domy seniora);
- eko-technologie: odnawialne źródła energii (energetyka rozproszona, turbiny wiatrowe, turbiny wodne, solary, panele słoneczne, kotły na biomasę, geotermia itd.);
- energooszczędne budownictwo (domy pasywne, zero energetyczne i plus energetyczne itd.), inteligentne budynki. Potencjał sektora jakości życia jest znakomicie wzmacniany posiadaniem przez Region pięknego i czystego środowiska, a także poprawiającej się szybko infrastruktury komunikacyjnej.

2.1. Pomiar jakości życia

Kluczowych informacji na temat jakości życia mieszkańców dostarczają zarówno **obiektywne** jak i **subiektywne** wskaźniki dobrobytu. Subiektywny wymiar jakości życia koncentruje się bardziej na samej ocenie jakości życia, natomiast warunki obiektywne dotyczą czynników determinujących tą ocenę wykraczając dużo dalej niż tylko kwestia dochodów i warunków materialnych. Należy tu także wspomnieć o kilku istotnych aspektach związanych z analizą jakości życia. Jej ocena wymaga wielu wskaźników charakteryzujących określone obszary ludzkiego życia, aczkolwiek bardzo użytecznym jest również stosowanie pojedynczej miary podsumowującej. W zależności od przyjętego podejścia i zadanych pytań, możliwych jest kilka miar podsumowujących jakość życia. Niektóre z nich, takie jak pomiary przeciętnych poziomów satysfakcji życiowej dla całego kraju, bądź też wskaźniki zbiorcze wskazujące obiektywną średnią z poszczególnych obszarów np. HDI. Z kolei oceniając poziom warunków materialnych należy patrzeć na poziom dochodów oraz konsumpcji, a nie produkcji wyrażonej np. w postaci PKB. Taka analiza nie powinna mierzyć jedynie przeciętnego poziomu dobrobytu określonej społeczności oraz sposobu, w jaki kształtuje się on na przestrzeni czasu, ale powinna także opisywać różnorodność ludzkich doświadczeń, a także punkty wspólne łączące poszczególne aspekty ludzkiego życia.

Poprawa jakości życia oraz ograniczenie nadmiernych różnic w sytuacji materialnej i społecznej różnych grup ludności stanowi podstawowy cel współczesnych koncepcji rozwoju społeczno-ekonomicznego. Wyrównywanie dysproporcji w szeroko rozumianym poziomie życia i eliminowanie zjawisk związanych z wykluczeniem społecznym stanowi także priorytet polityki społecznej w Unii Europejskiej i krajach członkowskich.

Według zaleceń Raportu Stiglitz⁴ przyjmuje się, że statystyczny pomiar jakości życia powinien obejmować dwa wymiary: szeroko rozumiane **warunki obiektywne** oraz **dobrobyt subiektywny**. W ramach warunków obiektywnych powinny być brane pod uwagę m.in. takie domeny jak: materialne warunki życia, zdrowie, edukacja, aktywność ekonomiczna, czas wolny i relacje społeczne, osobiste bezpieczeństwo, jakość państwa i jego zdolność do zapewnienia ludziom podstawowych praw oraz sposób realizacji tych praw, a także jakość infrastruktury i środowiska naturalnego w miejscu zamieszkania. Pomiar dobrobytu subiektywnego powinien obejmować postrzeganą jakość życia, tzn. satysfakcję jaką czerpią ludzie z różnych jego aspektów oraz z życia jako całości, ale także elementy dotyczące samopoczucia psychicznego i odczuwanych stanów emocjonalnych.

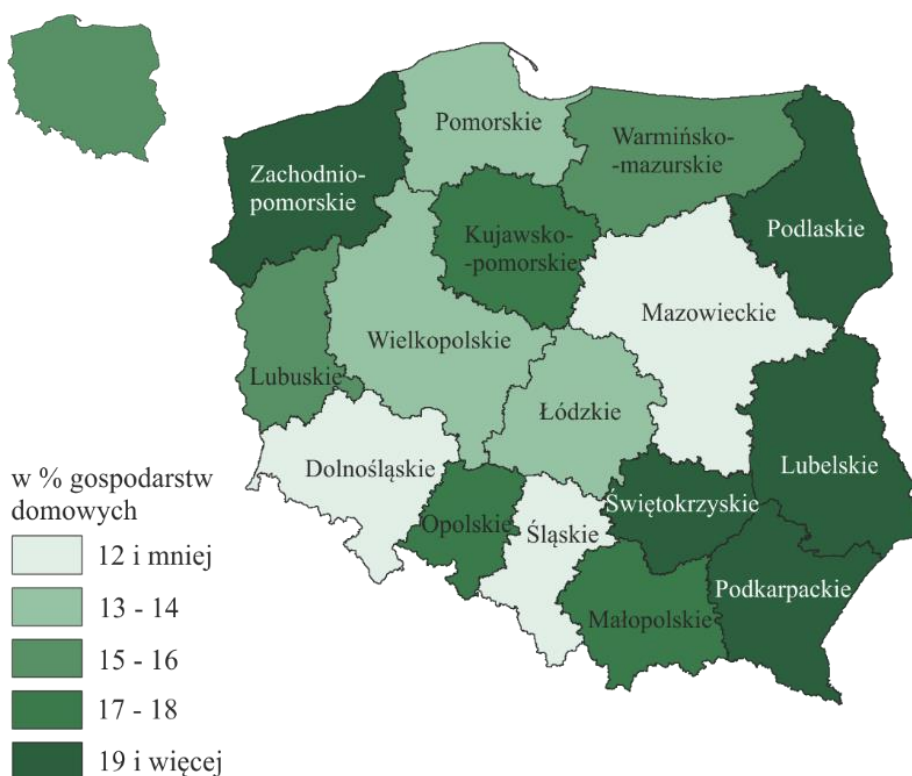
2.2. Obiektywne warunki jakości życia mieszkańców Podkarpacia

Sytuacja materialna mieszkańców

Ubóstwo, jako zjawisko związane z materialnym aspektem życia (sytuacja materialna osób i gospodarstw domowych), dotyczy przede wszystkim cech badanych na poziomie gospodarstwa domowego. Uwzględniono trzy wzajemnie uzupełniające się podejścia do identyfikacji sfery ubóstwa: ubóstwo dochodowe, ubóstwo warunków życia oraz ubóstwo oceniane w kontekście radzenia sobie z budżetem domowym (ubóstwo braku równowagi budżetowej).

⁴ *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress* (2009), <http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/en/index.htm>;

Rys. 3. Wskaźnik ubóstwa dochodowego

Źródło: Opracowanie własne.

Rys. 4. Wskaźnik ubóstwa braku równowagi budżetowej

Źródło: Opracowanie własne.

W województwie podkarpackim odnotowano jedną z najwyższych wartości wskaźnika ubóstwa dochodowego i dotyczy ona ok. 20% gospodarstw domowych (14. lokata w kraju). Pomimo wysokiego wskaźnika ubóstwa dochodowego, gospodarstwa domowe nie miały problemu ze zrównoważeniem swojego budżetu domowego (wskaźnik ubóstwa braku równowagi budżetowej wyniósł tylko 12% – 2. lokata w kraju).

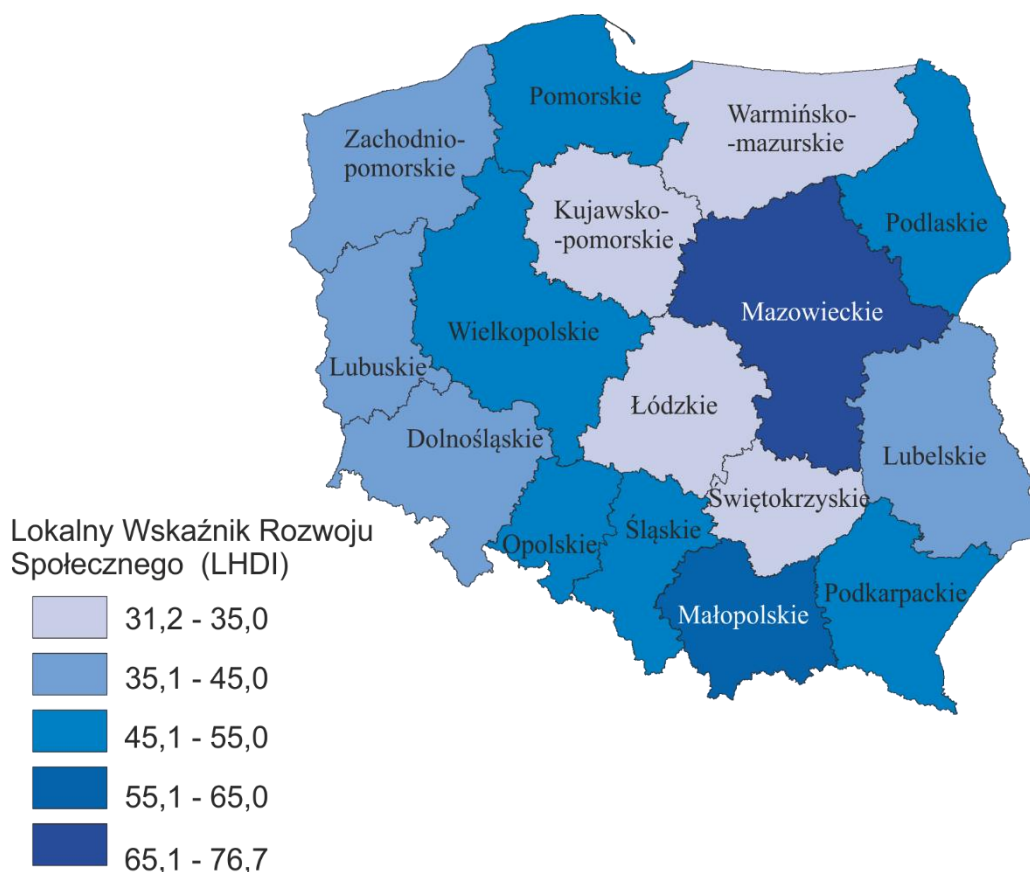
Lokalny Wskaźnik Rozwoju Społecznego (LHDI)

Syntetycznym wskaźnikiem za pomocą którego można mierzyć postęp w kierunku osiągnięcia wzrostu jakości życia jest z jednej strony, wzrost produktu krajowego brutto (PKB) na mieszkańca, a z drugiej zwiększenie spójności społecznej oraz zmniejszenie nierównomierności rozwoju społecznego w ujęciu terytorialnym, czego odzwierciedleniem jest Lokalny Wskaźnik Rozwoju Społecznego (LHDI). Wskaźnik ten został opracowany w celu mierzenia lokalnego i regionalnego poziomu rozwoju społecznego i opiera się na istniejącej i uznanej międzynarodowo metodologii wskaźnika Human Development Index (HDI), która służy do badania rozwoju socjo-ekonomicznego na poziomie krajowym.

Dla jak najlepszego uwzględnienia wielowymiarowego charakteru rozwoju, metodologia opracowanego wskaźnika obejmowała trzy komponenty:

- zdrowie obywateli, na które składają się wskaźniki oczekiwanego dalszego trwania życia noworodka oraz współczynniki zgonów z powodu raka i chorób układu krążenia na 100 tys. osób;
- dostęp do wiedzy i edukacji, czyli odsetek dzieci uczestniczących w edukacji przedszkolnej oraz średni wynik egzaminu gimnazjalnego;
- zamożność.

Rys. 5. Lokalny Wskaźnik Rozwoju Społecznego (LHDI) w 2014 r.

Źródło: Opracowanie własne.

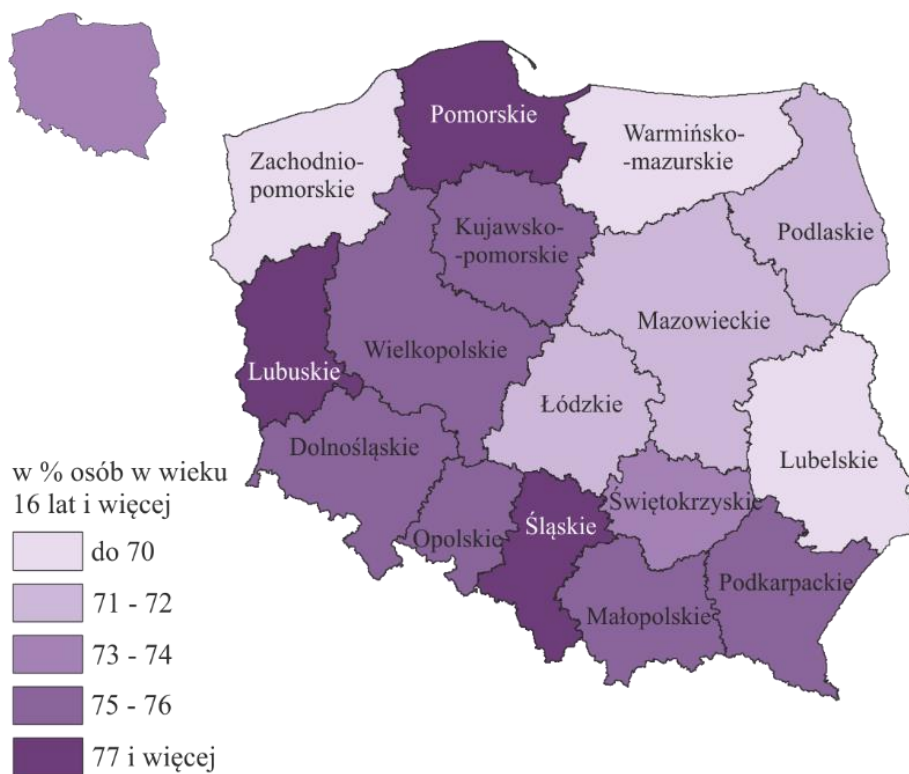
Pod względem wysokości (LHDI) w roku 2014 województwo podkarpackie zajęło **7. miejsce w kraju**. W zakresie zdrowia obywateli województwo zajęło 1. lokatę, z zakresu dostępu do wiedzy i edukacji 6. miejsce. Ostatnią lokatę w Polsce w porównaniu do innych regionów zajęło województwo z zakresu zamożności.

2.3. Subiektywne postrzeganie jakości życia mieszkańców

Za podstawowy miernik **subiektywnej**, postrzeganej **jakości życia** można przyjąć *wskaźnik zadowolenia z życia ogólnie rzecz biorąc*. Mówi on o tym, jaki odsetek osób (w populacji, której dotyczy ten element badania, tj. wśród osób w wieku 16 lat i więcej) jest zadowolonych (w tym bardzo zadowolonych) z całokształtu swojego życia. Z badania GUS wynika, że w województwie podkarpackim zdecydowaną większość osób w wieku 16 lat i więcej, 75% stanowiły osoby zadowolone ze swojego życia (9. lokata w kraju). O jakości

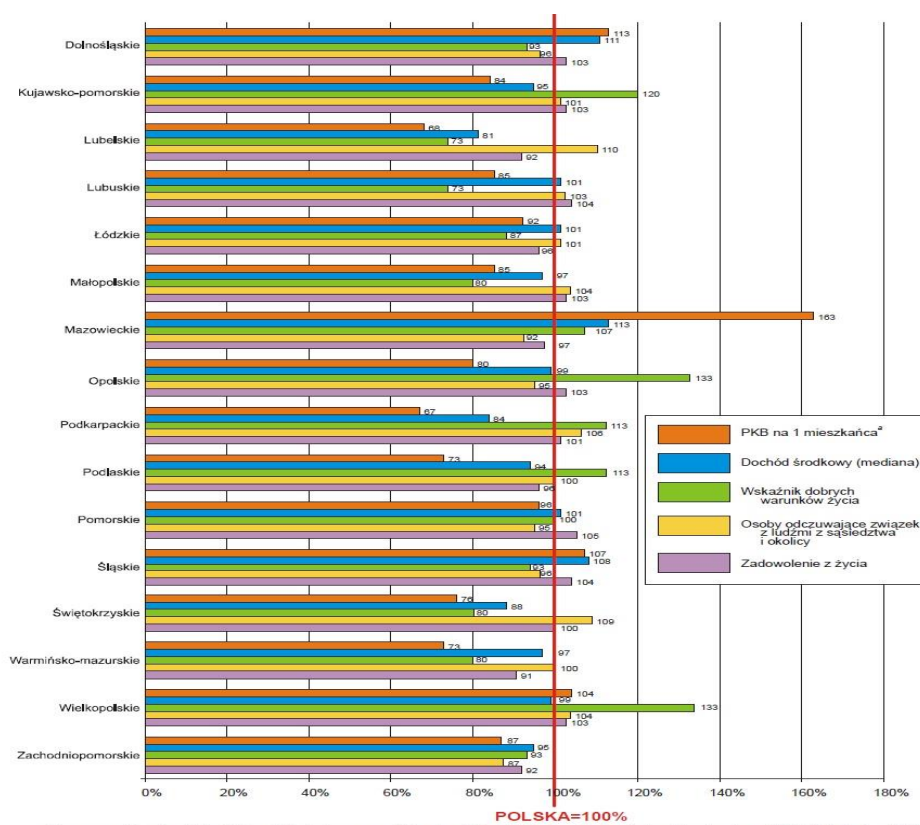
życia świadczy również wskaźnik poczucia szczęścia, który zadeklarowało 65% mieszkańców Podkarpacia (największy udział wśród województw).

Rys. 6. Wskaźnik zadowolenia z życia ogólnie rzecz biorąc

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 16. Wybrane wskaźniki różnicowania jakości życia

Źródło: „Jakość życia, kapitał społeczny, ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce”, GUS, Warszawa 2013.

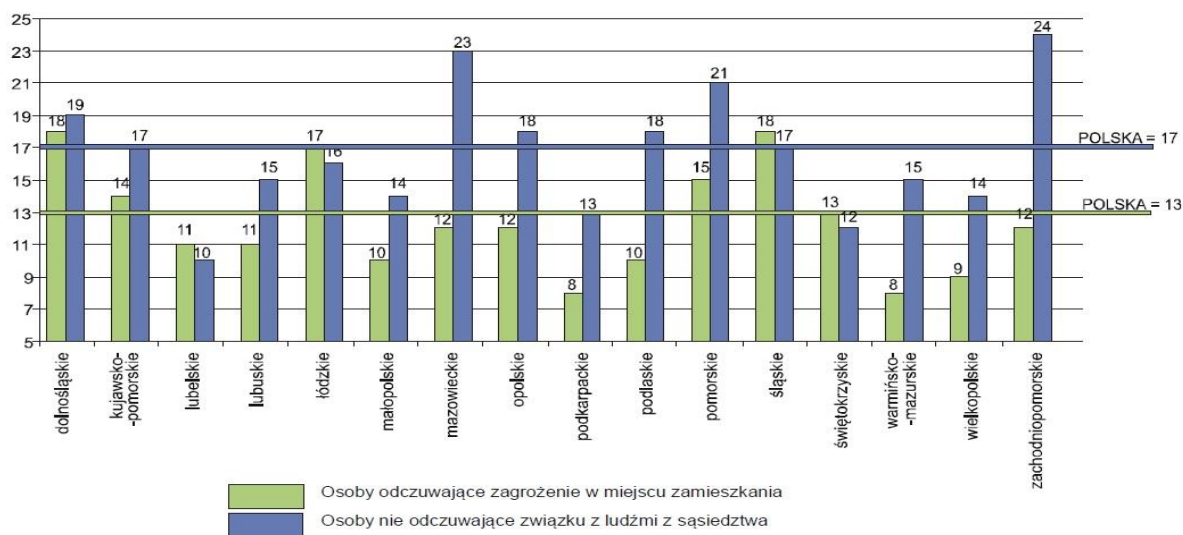
Pod względem zadowolenia z różnych aspektów życia, odsetek mieszkańców Podkarpacia zadowolonych z posiadanego wykształcenia wyniósł 56% (**5. lokata w kraju**), z materialnych warunków życia (poza dochodami) zadowolonych było 55% mieszkańców (6. lokata), choć należy zauważyć, że z sytuacji finansowej łącznie z dochodami zadowolonych było tylko 34% (9. lokata w kraju). Również prawie 60% mieszkańców jest zadowolonych ze stanu swojego zdrowia (6. lokata w kraju).

Biorąc pod uwagę **subiektywną ocenę życia** o jakości życia decydują nie tylko warunki materialne. Bardzo istotną rolę odgrywają także relacje międzyludzkie. Dotyczy to nie tylko kręgu najbliższej rodziny, ale także relacji z przyjaciółmi, znajomymi, zaangażowania w działalność różnego typu organizacji. Nie bez znaczenia – szczególnie w kontekście budowy kapitału społecznego na poziomie lokalnym – są relacje z bliższymi i dalszymi sąsiadami.

Poczucie związku z ludźmi z sąsiedztwa deklarowało w skali całego kraju 79% osób w wieku 16 lat i więcej. Najwięcej takich osób było w województwach lubelskim, świętokrzyskim oraz podkarpackim (87-84%), a więc w województwach o najwyższym w Polsce udziale mieszkańców wsi. Potwierdza to także wskaźnik izolacji społecznej, który wyniósł w województwie podkarpackim – podobnie jak w kraju – 9% (8. lokata).

Z kolei wskaźnik poczucia związku osób z miejscowością, w której mieszkają wyniósł w województwie podkarpackim 96% i była to 2. lokata w kraju. Udział takich osób, średnio dla Polski, wyniósł 92%. Dobre relacje sąsiedzkie mogą także stanowić jeden z wielu czynników sprzyjających większemu poczuciu bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania. Na ogół województwa o lepszych relacjach sąsiedzkich charakteryzują się także wyższymi wskaźnikami poczucia bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania. Najmniej zagrożeni w okolicy swojego domu czuli się mieszkańcy województwa podkarpackiego. Odsetek takich osób wyniósł tylko 8%.

Wykres 17. Brak poczucia związku z ludźmi z sąsiedztwa, a poczucie zagrożenia w miejscu zamieszkania (w % osób w wieku 16 lat i więcej)

Źródło: „Jakość życia, kapitał społeczny, ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce”, GUS, Warszawa 2013.

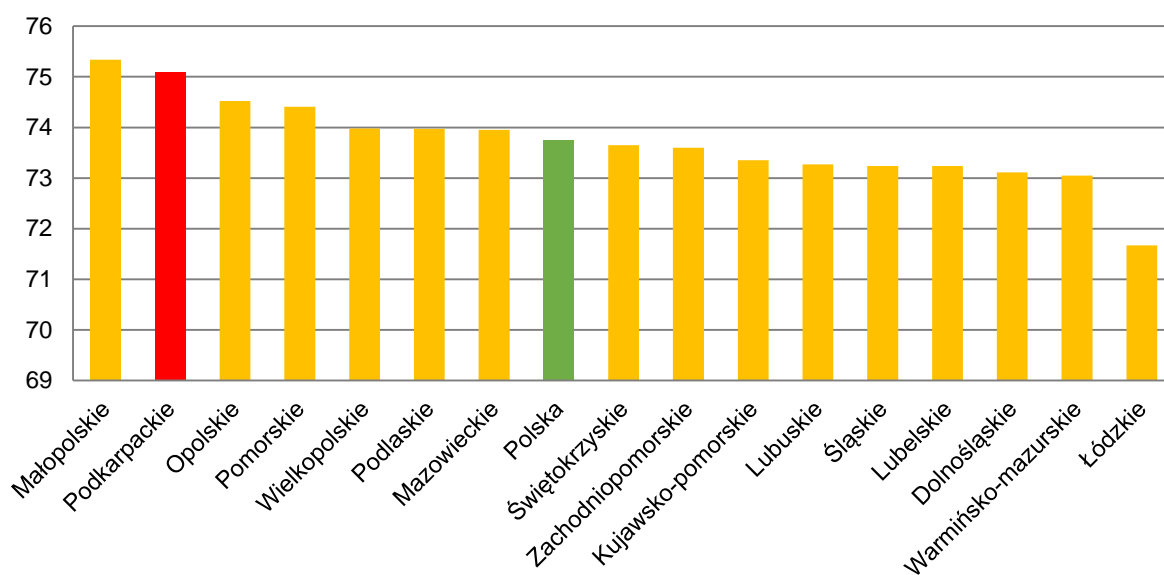
Subiektywną ocenę poczucia bezpieczeństwa mieszkańców województwa potwierdzają statystyki dotyczące przestępczości, według których województwo podkarpackie należy do najbezpieczniejszych województw w Polsce. W 2014 r. liczba przestępstw stwierdzonych w zakończonych postępowaniach przygotowawczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców była najmniejsza w kraju – 13 przestępstw, w Polsce – 23 przestępstwa. Wskaźnik wykrywalności sprawców przestępstw wyniósł 69,7% (5. lokata w kraju), natomiast w kraju wskaźnik ten wyniósł 65,2%.

Należy również zwrócić uwagę na rosnący stan bezpieczeństwa uczestników ruchu drogowego wyrażający się spadkiem liczby ofiar wypadków drogowych, szczególnie ofiar śmiertelnych. W 2014 r. na 100 tys. pojazdów zarejestrowanych odnotowano 14 ofiar śmiertelnych oraz 161 rannych, co dało odpowiednio 3. i 9. miejsce w kraju.

Stan zdrowia mieszkańców

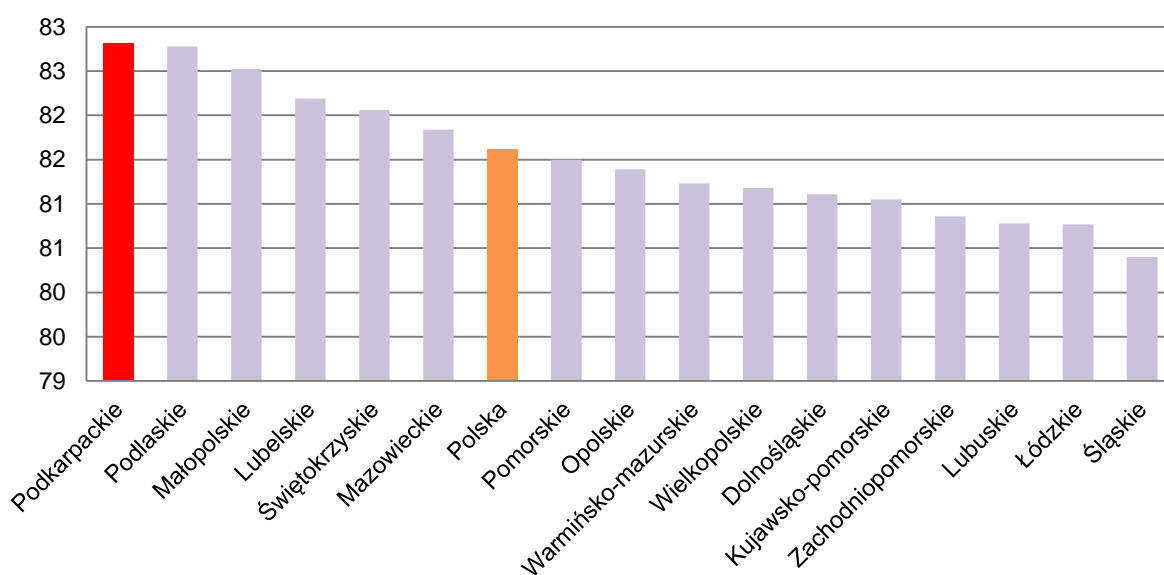
Kolejnym ważnym aspektem wpływającym na jakość życia jest stan i ochrona zdrowia. Mieszkańcy województwa podkarpackiego żyją dłużej niż ludność w innych rejonach kraju. Przewiduje się, że przy niezmiennych warunkach wymierania populacji, urodzeni w 2014 r. chłopcy osiągną średnio wiek 75,1 lat (w Polsce – 73,8 lat), dziewczynki natomiast 82,8 lat (w kraju – 81,6 lat).

Wykres 18. Przeciętne dalsze trwanie życia mężczyzn w 2014 r.

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 19. Przeciętne dalsze trwanie życia kobiet w 2014 r.

Źródło: Opracowanie własne.

Podstawowym elementem systemu opieki zdrowotnej w Polsce jest kadra medyczna. W 2014 r., prawo do wykonywania zawodu w województwie podkarpackim posiadało 5,4 tys. lekarzy oraz blisko 20 tys. pielęgniarek i położnych. Zdecydowanie różnie przedstawiały się te liczby w przeliczeniu na 10 tys. ludności. Pod względem liczby lekarzy, województwo podkarpackie zajęło przedostatnie miejsce w kraju (25 lekarzy na 10 tys. ludności, w Polsce 37). Dużo lepiej przedstawiała się sytuacja z liczbą pielęgniarek i położnych, gdzie województwo zajęło 1. miejsce w kraju (93 pielęgniarki i położne na 10 tys. ludności przy średniej dla kraju wynoszącej 83).

W 2014 r. na terenie województwa podkarpackiego działało 41 szpitali (4,2% udział w kraju), a do dyspozycji chorych pozostawało 10,3 tys. łóżek (5,5% udział w kraju). Liczba leczonych pacjentów (łącznie z ruchem międzyoddziałowym) wyniosła 458,5 tys. osób, co stanowiło ponad 5% udział w Polsce. Liczba łóżek na 10 tys. ludności wyniosła 48,3 (10. lokata w kraju), natomiast średnia liczba łóżek w Polsce wyniosła 48,9. Ponadto w ramach ambulatoryjnej opieki zdrowotnej funkcjonowało 1125 przychodni i 548 praktyk lekarskich.

Inną formą opieki stacjonarnej, a zarazem uzupełnieniem podstawowego systemu opieki zdrowotnej jest lecznictwo uzdrowiskowe. Wody mineralne, torfy lecznicze oraz specyficzne cechy mikroklimatu stały się podstawą do prowadzenia lecznictwa uzdrowiskowego w 4 kurortach tj. Iwoniczu-Zdroju, Rymanowie-Zdroju, Polańczyku i Horyńcu-Zdroju. Potencjał dla rozwoju takiego lecznictwa znajduje się w Latoszynie i innych miejscowościach regionu.

W 2014 r. na terenie województwa podkarpackiego usługi lecznictwa uzdrowiskowego świadczyło 22 sanatoria uzdrowiskowe, 3 szpitale uzdrowiskowe i 3 zakłady przyrodolecznicze. Łącznie dysponowały one blisko 3,8 tys. łóżek, z czego 79% znajdowało się w sanatoriach uzdrowiskowych. Z usług placówek lecznictwa uzdrowiskowego skorzystało w 2014 r. blisko 60 tys. osób (6. lokata w kraju), co stanowiło ponad 7% udział w kraju.

2.4. Zasoby endogeniczne województwa podkarpackiego

Wysoka jakość produkowanej żywności

Województwo podkarpackie znajduje się na pierwszym miejscu na liście produktów tradycyjnych, prowadzonej przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Producenci żywności z Podkarpacia zarejestrowali **207** produktów (stan na 10 marca 2016 r.), tj. 13,5% wszystkich produktów tradycyjnych zarejestrowanych w kraju. Spośród produktów

tradycyjnych można wymienić: produkty mięsne – 71, wyroby piekarnicze i cukiernicze – 46, gotowe dania i potrawy – 45, produkty mleczne – 16, napoje – 13, warzywa i owoce – 9, miody – 3, oleje i tłuszcze oraz produkty rybołówstwa po 2.

Rys. 7. Produkty tradycyjne w 2016 r. – stan na 10 marca

Źródło: <http://www.minrol.gov.pl/pol/Jakosc-zywnosci/Produkty-regionalne-i-tradycyjne/Lista-produktów-tradycyjnych/>

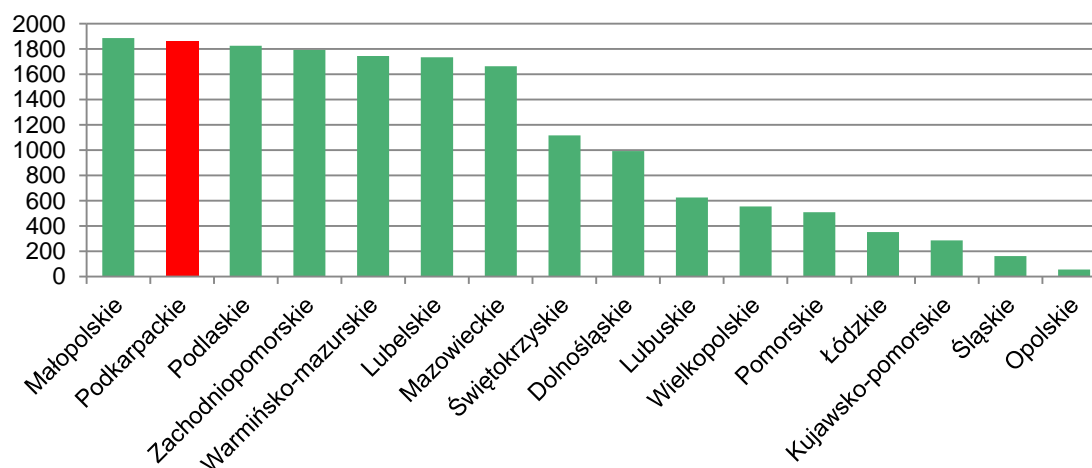
W świetle zasad Wspólnej Polityki Rolnej, rolnictwo oprócz funkcji produkcyjnej spełnia również funkcję ekologiczną i krajobrazową. Obecnie coraz częściej mówi się o konieczności odejścia od traktowania gospodarstwa rolnego jedynie jako miejsca prowadzenia produkcji rolniczej, najlepiej intensywnej i na dużą skalę, bez dbałości o otoczenie. Preferowany staje się model gospodarstwa wielofunkcyjnego i przyjaznego środowisku. Trend ten powinien być szczególnie istotny dla małych gospodarstw, gdzie może być prowadzona produkcja dobrej jakościowo i zdrowej żywności z wykorzystaniem tradycyjnych, regionalnych receptur.

Województwo podkarpackie ze względu na swoją przyrodniczą i społeczną specyfikę stanowi dobre miejsce do rozwoju rolnictwa ekologicznego opartego na wykorzystaniu praw rządzących przyrodą, bez stosowania nawozów sztucznych i chemicznych środków ochrony

roślin. Przyczynia się także do zachowania bioróżnorodności i ochrony zasobów naturalnych, a także produkcji żywności o wysokiej jakości. Jego rozwojowi sprzyja m.in. mało zanieczyszczone środowisko naturalne.

Według danych PSR 2010, województwo podkarpackie zajmowało 2. miejsce w kraju pod względem liczby gospodarstw ekologicznych.

Wykres 20. Liczba gospodarstw ekologicznych według PSR 2010

Źródło: Opracowanie własne.

Gospodarstwa ekologiczne posiadały w użytkowaniu prawie 6% powierzchni użytków rolnych województwa (w kraju użytkowały prawie 4%), a najwyższy udział odnotowano w województwie zachodniopomorskim ponad 11%. W strukturze użytków rolnych będących w użytkowaniu gospodarstw ekologicznych przeważały użytki zielone (łąki i pastwiska trwałe) – ponad 60% (w kraju prawie 38%).

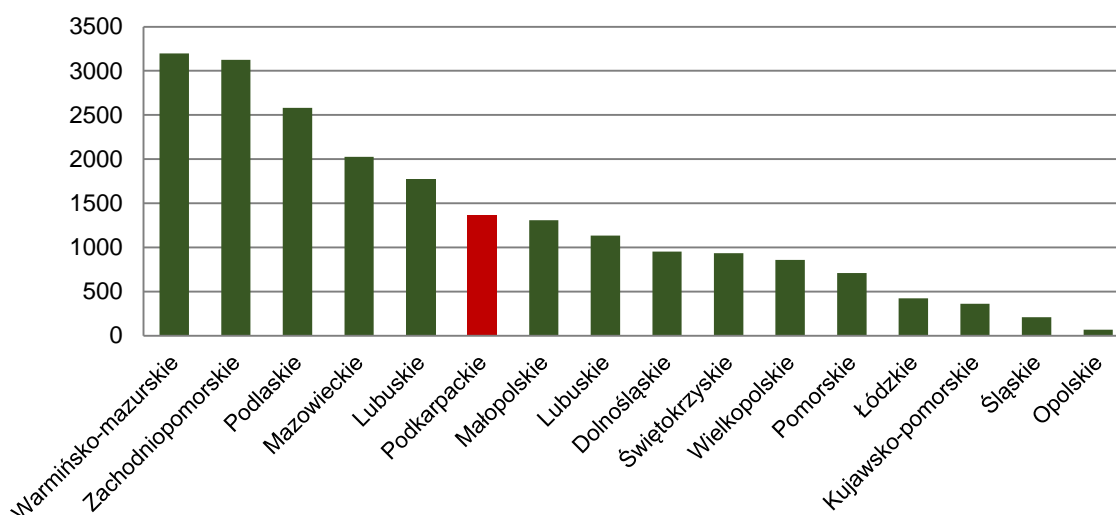
Mimo, że większość powierzchni użytkowanej przez gospodarstwa ekologiczne stanowiły łąki i pastwiska to nie zawsze są one odpowiednio wykorzystane ze względu na zbyt niską produkcję zwierzęcą. Według danych PSR 2010 gospodarstwa ekologiczne województwa podkarpackiego zajmowały 6. miejsce w kraju pod względem liczby utrzymywanego bydła (najwięcej bydła utrzymywano w województwach: warmińsko-mazurskim, podlaskim i małopolskim). Województwo podkarpackie uplasowało się na 8. miejscu w kraju w liczebności pogłowia trzody chlewnej. Wysokie 2. miejsce w kraju, po województwie małopolskim, województwo podkarpackie zajęło w chowie owiec i kóz oraz po województwie mazowieckim w chowie drobiu kurzego.

W powierzchni użytków rolnych gospodarstw ekologicznych województwa podkarpackiego grunty pod zasiewami stanowiły tylko 20% powierzchni i w porównaniu z innymi województwami udział ten był najniższy (w kraju stanowił prawie 39%). Najwyższy udział zasiewów w powierzchni użytków rolnych odnotowano w województwie łódzkim (ponad 49%).

Udział poszczególnych zasiewów gospodarstw ekologicznych województwa podkarpackiego w zasiewach w kraju kształtował się następująco: zboża – 2,8% (największy udział 17,1% województwo zachodniopomorskie), strączkowe jadalne – 1,5% (15,2% województwo wielkopolskie), ziemniaki – 6,0% (22,7% województwo mazowieckie), warzywa gruntowe – 7,0% (16,5% województwo dolnośląskie), warzywa pod osłonami – 9,2% (68,1% województwo mazowieckie) oraz truskawki – 2,8% (29,6% województwo lubelskie).

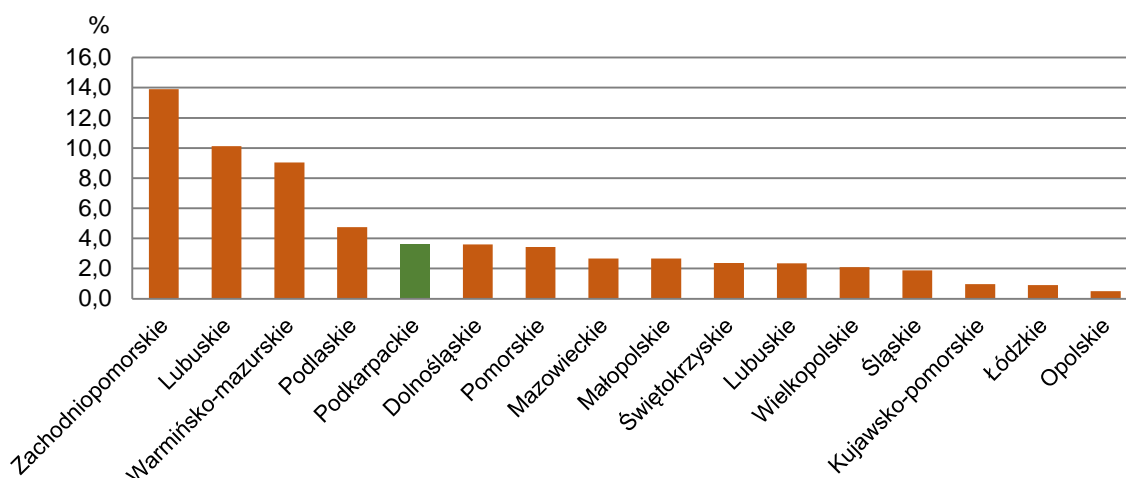
W 2014 r. w województwie podkarpackim zarejestrowanych było ogółem 1475 gospodarstw ekologicznych, w tym liczba gospodarstw ekologicznych z certyfikatem wynosiła 1365. Powierzchnia użytków rolnych, na których prowadzono uprawę metodami ekologicznymi obejmowała ponad 23 tys. ha. Województwo podkarpackie pod względem liczby gospodarstw ekologicznych zajmowało w 2014 r. 6. miejsce w kraju, natomiast w przypadku powierzchni użytków rolnych 10. lokatę. Ponadto należy zaznaczyć, że w 2014 r. 110 gospodarstw było w okresie przestawiania na gospodarstwa ekologiczne o powierzchni użytków rolnych prawie 3 tys. ha.

Wykres 21. Ekologiczne gospodarstwa rolne z certyfikatem gospodarstwa w 2014 r.

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 22. Udział ekologicznych gospodarstw rolnych (z certyfikatem) w powierzchni użytków rolnych ogółem w 2014 r.

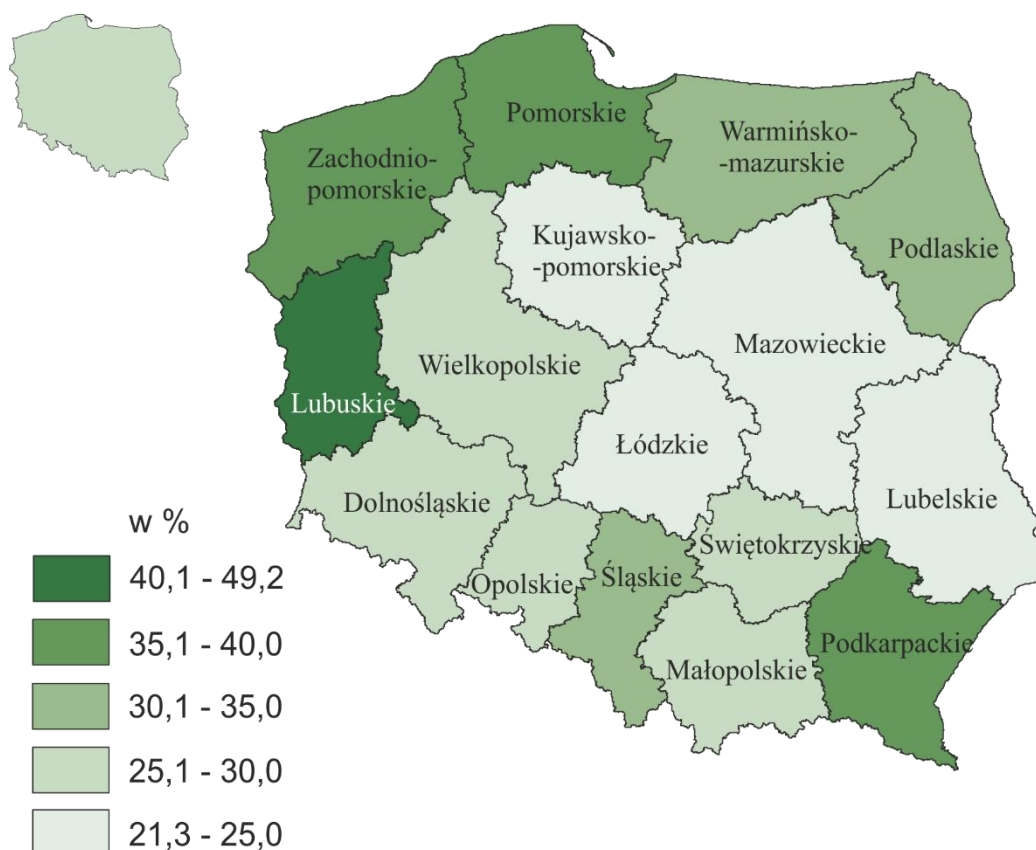
Źródło: Opracowanie własne.

Udział powierzchni użytków rolnych gospodarstw ekologicznych w użytkach rolnych ogółem wynosił w 2014 r. 3,6% (5. lokata w Polsce). Należy podkreślić, że rolnictwo województwa podkarpackiego charakteryzuje się najniższym w kraju zużyciem nawozów mineralnych na 1 ha – 80,1 kg (w kraju 132,9 kg), co jest atutem w produkcji dobrej jakościowo żywności, ma to też szczególne znaczenie na terenach naturalnych, cennych przyrodniczo.

Jakość środowiska naturalnego

Podkarpackie należy do najczystszych ekologicznie regionów Polski. Cechą charakterystyczną województwa podkarpackiego są rozległe kompleksy leśne i znaczna powierzchnia obszarów przyrodniczych prawnie chronionych. W 2014 r. lasy zajmowały powierzchnię 678,0 tys. ha, a wskaźnik lesistości był wyraźnie wyższy od krajowego i w województwie podkarpackim wyniósł 38,0%, podczas gdy w kraju 29,4% (województwo podkarpackie zajmuje 2. miejsce w kraju za województwem lubuskim – 49,2%). Obszary o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chronionych zajmowały 800,7 tys. ha, co stanowiło 44,9% powierzchni województwa (4. miejsce w kraju). Na 1 mieszkańca przypadało 3761 m² powierzchni lasu (w kraju – 2642 m²), co uplasowało województwo na 5. miejscu w kraju.

Rys. 8. Lesistość w 2014 r.

Źródło: Opracowanie własne.

Obszary prawnie chronione to m.in.: Bieszczadzki Park Narodowy (o powierzchni 29,2 tys. ha), Magurski Park Narodowy (o powierzchni w granicach województwa 17,5 tys. ha), 7 parków krajobrazowych, 13 obszarów chronionego krajobrazu. W 1992 r. utworzono Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie”, do którego w polskiej części (108724 ha) wchodzi Bieszczadzki Park Narodowy, Park Krajobrazowy Doliny Sanu i Ciśniańsko-Wetliński Park Krajobrazowy.

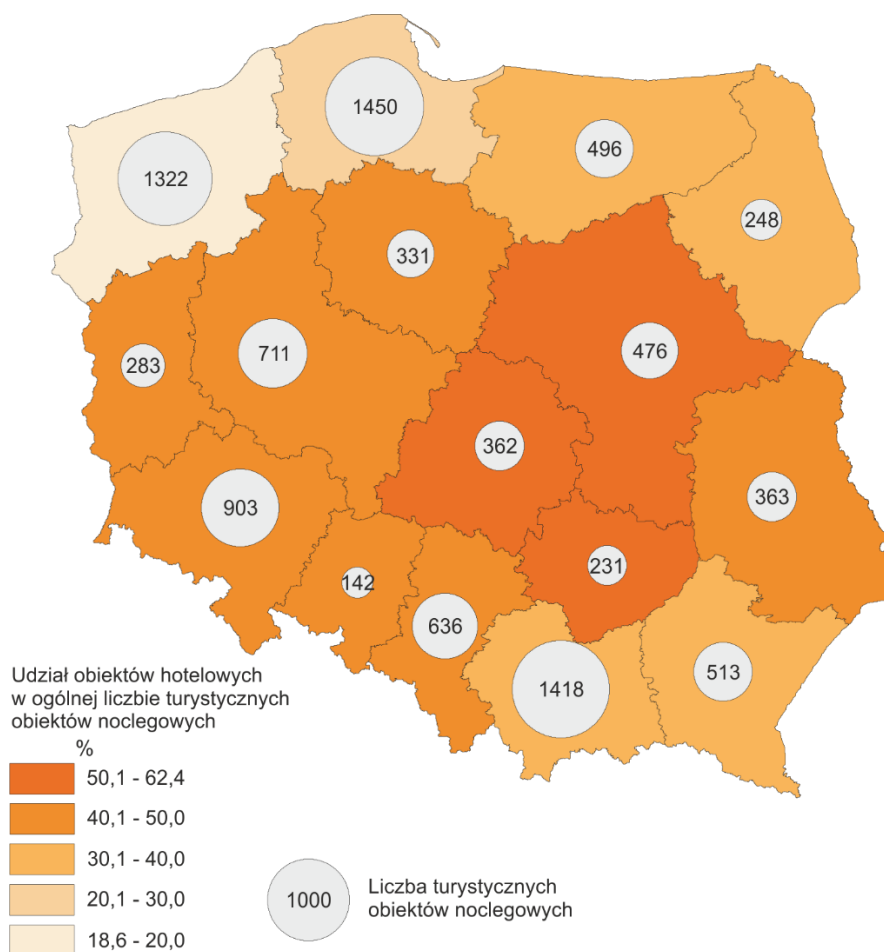
Na terenie województwa znajduje się także 95 rezerwatów przyrody. W 2014 r. zajmowały one łącznie 11,1 tys. ha (w tym 96,5% to lasy), co stanowiło 0,6% powierzchni województwa. Rezerваты na Podkarpaciu charakteryzuje duża różnorodność biologiczna. W 2014 r. występowało 41 rezerwatów leśnych, 24 florystycznych, 11 krajobrazowych, 8 przyrody nieożywionej, 6 torfowiskowych, 4 faunistyczne oraz 1 wodny. Pozostałe osobliwości przyrodnicze chronione były w innych formach. Na terenie województwa zarejestrowanych jest także 1518 pomników przyrody, w których dominują obiekty chroniące przyrodę żywą (pojedyncze drzewa – 84,4%), a także 438 użytków ekologicznych o łącznej powierzchni 2,2 tys. ha, 28 stanowiska dokumentacyjne zajmujące powierzchnię 26,6 ha oraz 10 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych o łącznej powierzchni 331,2 ha.

Jakość infrastruktury turystycznej

Walory przyrodnicze, infrastruktura turystyczna (baza noclegowa, obiekty kultury, szlaki turystyczne, baza gastronomiczna, punkty handlowe) oraz dostępność komunikacyjna tworzą potencjał turystyczny województwa podkarpackiego. Stopień atrakcyjności różnorodnych walorów przyrodniczych ma dla turystów charakter względny, a o intensywności odwiedzania regionu przez turystę decyduje zarówno stopień przygotowania terenów do uprawiania turystyki i rekreacji, jak też obecność szczególnie cennych dóbr kultury i dziedzictwa narodowego. Potencjał turystyczny najczęściej mierzony jest poprzez liczbę turystycznych obiektów noclegowych, miejsc noclegowych oferowanych turystom, a jego wykorzystanie m.in. poprzez liczbę korzystających, liczbę udzielonych noclegów, średnią długość pobytu turystów w obiektach.

Ruch turystyczny wymaga odpowiedniej ilości i jakości infrastruktury oraz usług oferowanych odwiedzającym. W województwie podkarpackim w 2014 r. prowadziło działalność 513 turystycznych obiektów noclegowych, stanowiły one 5,2% wszystkich obiektów w Polsce (7. miejsce w kraju). Do podstawowych turystycznych obiektów noclegowych należą obiekty hotelowe. W regionie funkcjonowało 197 obiektów hotelowych (5,4% wszystkich obiektów hotelowych w Polsce), w tym: 130 hoteli, 6 moteli i 14 pensjonatów. Najliczniejszą grupę wśród hoteli w województwie podkarpackim stanowiły hotele trzygwiazdkowe (63 obiekty) i dwugwiazdkowe (40 obiektów). W 2014 r. swoją działalność prowadziło również 11 hoteli czterogwiazdkowych, jeden pięciogwiazdkowy i 7 jednogwiazdkowych. W trakcie kategoryzacji było 8 hoteli. Bazę turystycznych obiektów noclegowych uzupełniają obiekty zakwaterowania indywidualnego, tj. pokoje gościnne, kwatery agroturystyczne, a także szkolne schroniska młodzieżowe, zespoły domków turystycznych i domy wycieczkowe.

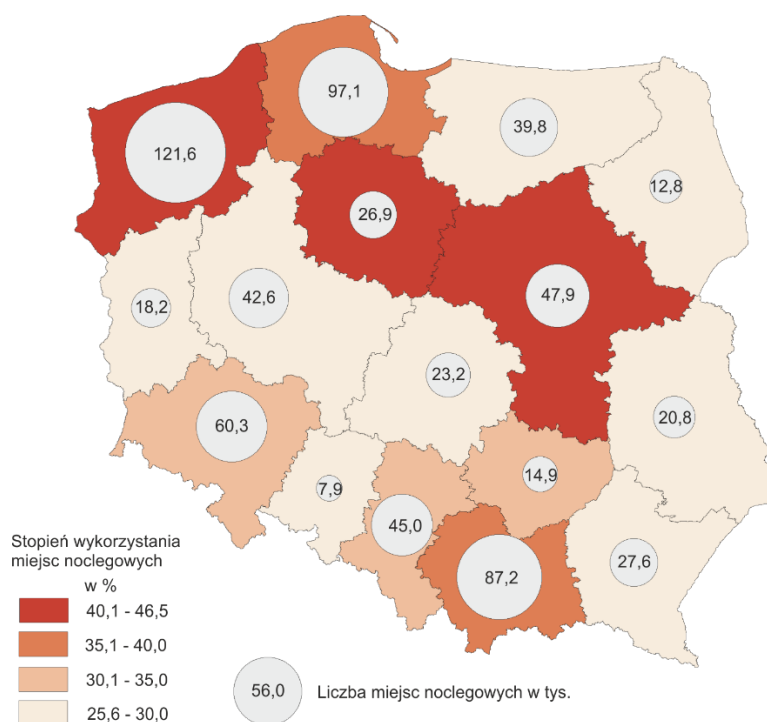
Rys. 9. Turystyczne obiekty noclegowe w 2014 r. – stan w dniu 31 lipca

Źródło: Opracowanie własne.

Turystyczne obiekty noclegowe w województwie podkarpackim dysponowały łącznie 27,6 tys. miejsc noclegowych, stanowiąc 4,0% takich miejsc w kraju (9. lokata). Pod względem liczby miejsc noclegowych w województwie podkarpackim zdecydowanie dominowały hotele – 31,6% oraz zakłady uzdrowiskowe – 10,1%.

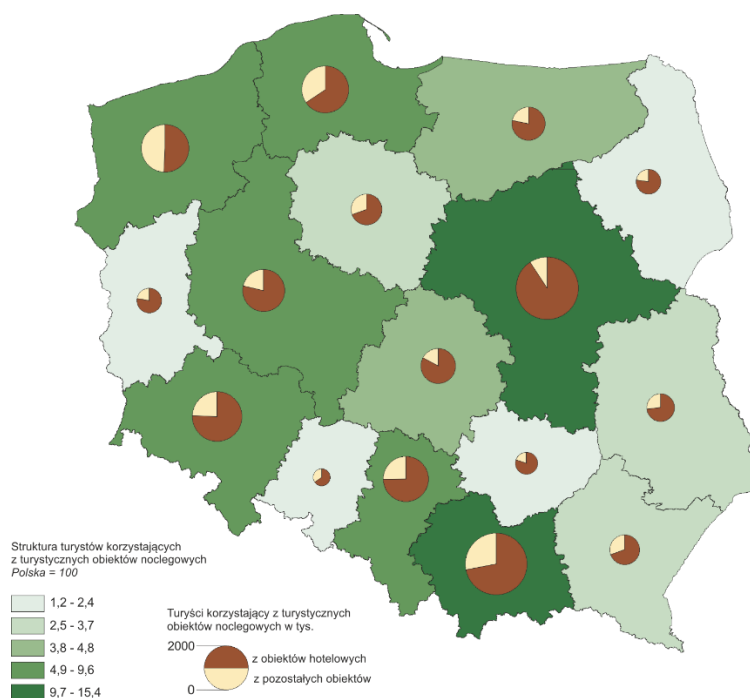
Rys. 10. Miejsca noclegowe w turystycznych obiektach noclegowych w 2014 r.
– stan w dniu 31 lipca

Źródło: Opracowanie własne.

Miarą ruchu turystycznego jest korzystanie z turystycznych obiektów noclegowych, z których w 2014 r. w województwie podkarpackim skorzystało 873,5 tys. turystów (11. miejsce w kraju).

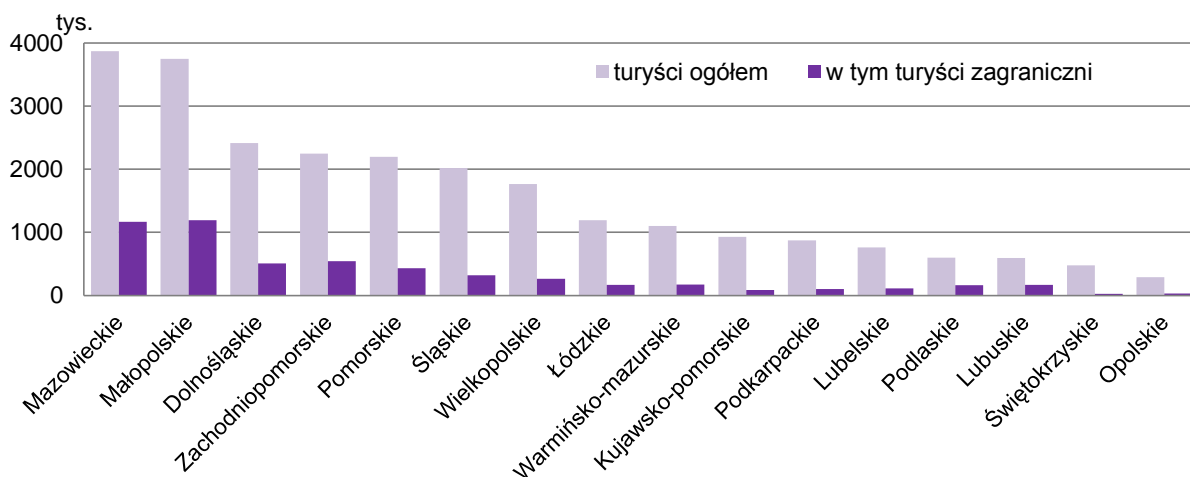
Rys. 11. Turyści korzystający z turystycznych obiektów noclegowych w 2014 r.

Źródło: Opracowanie własne.

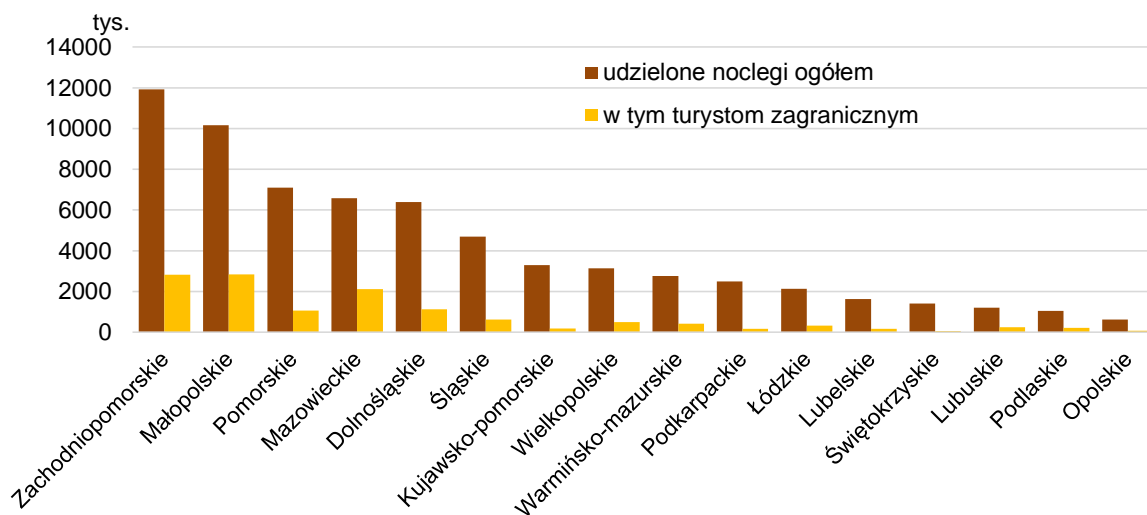
Spśród turystów korzystających z turystycznych obiektów noclegowych w województwie podkarpackim – 12,1% (105,3 tys. osób) stanowili turyści zagraniczni. Najliczniejszą grupę stanowili obywatele Ukrainy (ponad 36 tys.) oraz Niemiec (ponad 15 tys.). Turyści zagraniczni korzystający z noclegów w województwie podkarpackim w 2014 r. stanowili zaledwie 1,9% wszystkich turystów zagranicznych w Polsce (13. miejsce w kraju).

Wykres 23. Korzystający z turystycznych obiektów noclegowych w 2014 r. w tys.

Źródło: Opracowanie własne.

Wykres 24. Noclegi udzielone w turystycznych obiektach noclegowych w 2014 r.

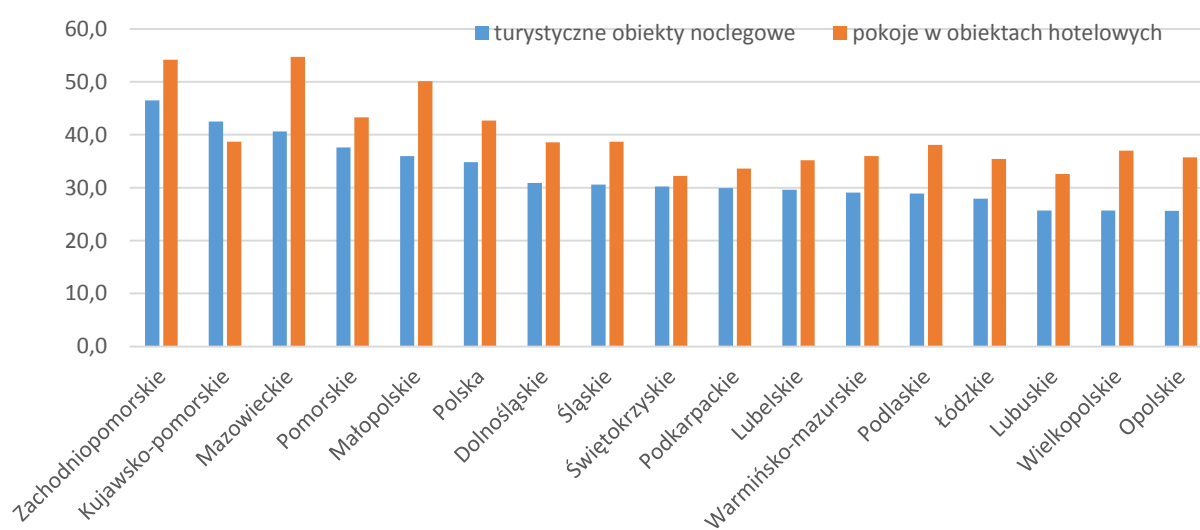
Źródło: Opracowanie własne.

Liczba noclegów udzielonych w turystycznych obiektach noclegowych posiadających 10 miejsc i więcej na terenie województwa podkarpackiego w 2014 r. wyniosła ogółem 2,5 mln. Największą liczbę udzielonych noclegów zaobserwowano w miesiącach wakacyjnych: w lipcu i w sierpniu (709 tys.), co stanowiło łącznie 28,4% ogółu udzielonych noclegów w ciągu roku. Liczba noclegów udzielonych turystom zagranicznym w turystycznych obiektach noclegowych

w województwie podkarpackim wyniosła w 2014 r. – 174,5 tys. Liczba ta stanowiła zaledwie 1,3% rocznej liczby noclegów ogółem udzielonych turystom zagranicznym w całym kraju.

Stopień wykorzystania miejsc noclegowych w turystycznych obiektach noclegowych w 2014 r. w województwie podkarpackim wyniósł 29,9% (9. miejsce), przy średniej krajowej 34,8%. Częściej, lecz poniżej średniej krajowej, wykorzystywane były w 2014 r. pokoje w obiektach hotelowych. Dla województwa podkarpackiego wskaźnik ten wyniósł 33,6% (14. miejsce w kraju) przy średniej krajowej 42,7%.

Wykres 25. Stopień wykorzystania miejsc noclegowych w turystycznych obiektach noclegowych i pokoi w obiektach hotelowych w 2014 r.

Źródło: Opracowanie własne.

Jakość oferty kulturalnej

W 2014 r. na terenie województwa działało 49 muzeów i oddziałów muzealnych (8. lokata). Do muzeów posiadających zbiory o znacznej atrakcyjności turystycznej można zaliczyć m.in. Muzeum – Zamek w Łańcucie, Muzeum Marii Konopnickiej w Żarnowcu, Muzeum Lalek w Pilźnie oraz Muzeum Podkarpackie w Krośnie, gdzie znajduje się najliczniejsza i najefektowniejsza kolekcja lamp naftowych w Europie. Kulturę materialną, zwyczaje i obrzędy wielu grup etnicznych i etnograficznych zamieszkujących w przeszłości na obszarze województwa, m.in. Łemków, Bojków, Dolinian, Rzeszowiaków, Lasowiaków, Pogórzeń, można dziś poznać, odwiedzając podkarpackie muzea etnograficzne i skanseny: Muzeum Budownictwa Ludowego – Skansen w Sanoku oraz Muzeum Kultury Ludowej – Park Etnograficzny w Kolbuszowej. W 2014 r. muzea i wystawy muzealne zwiedziło ponad

1,4 miliona osób (5. lokata), w tym odsetek młodzieży szkolnej wyniósł 26%. Liczba osób zwiedzających muzea i oddziały muzealne na 10 tys. mieszkańców wyniosła 6686 (4. lokata w kraju).

W województwie od wielu lat organizowane są liczne imprezy kulturalne przyciągające turystów z kraju i zagranicy. Najbardziej znane są: Muzyczny Festiwal w Łąncucie, Światowy Festiwal Polonijnych Zespołów Folklorystycznych w Rzeszowie, Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej w Bazylice Leżajskiej oraz Festiwal Kultur Pogranicza – Karpackie Klimaty.

W celu poznania najbardziej atrakcyjnych miejsc regionu wytyczono wiele kilometrów różnego rodzaju szlaków turystycznych. Są wśród nich szlaki piesze, rowerowe, ale również takie, które można przebyć samochodem. Województwo podkarpacie oferuje turystom 2,2 tys. km znakowanych szlaków do wędrówek pieszych górkimi szczytami Bieszczadów i Beskidu Niskiego, terenami Pogórzy oraz wyprawy w lasy byłej Puszczy Sandomierskiej i Solskiej. Na każde 100 km² powierzchni przypada 12,6 km szlaków turystycznych i 2,1 km ścieżek rowerowych (odpowiednio 14. i 12. miejsce w kraju).

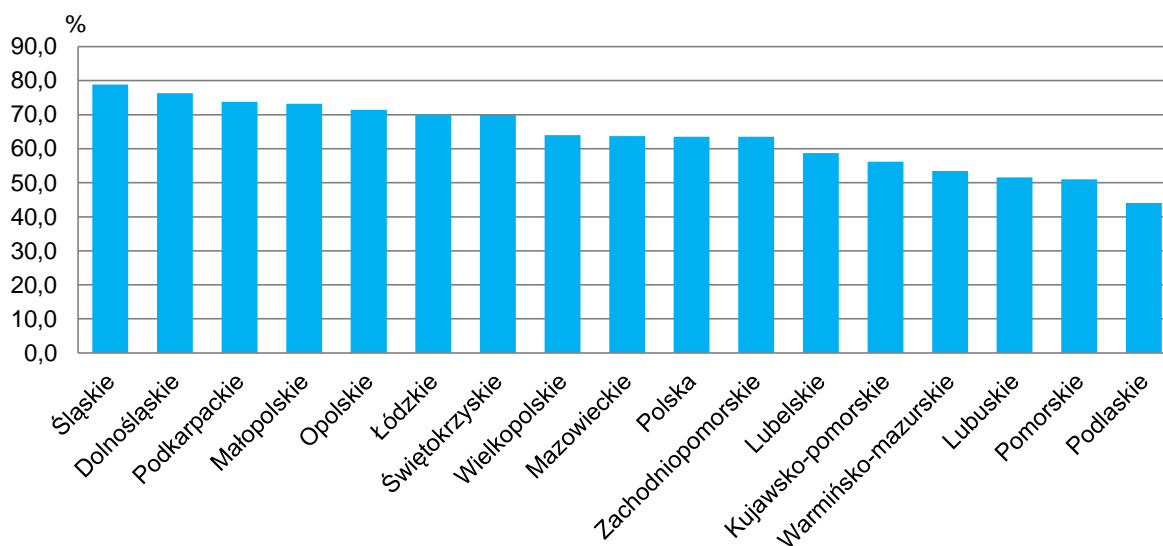
Do najciekawszych szlaków należą m.in.: 180-km odcinek czerwonego szlaku beskidzkiego im. K. Sosnowskiego oraz niebieski szlak graniczny (biegnący wzdłuż granicy państwowej). W województwie są także liczne szlaki tematyczne odwołujące się do walorów historycznych, kulturowych i przyrodniczych regionu.

Jakość infrastruktury transportowej

O wykorzystaniu walorów przyrodniczych i kulturowych województwa w dużym stopniu decyduje infrastruktura komunikacyjna, a szczególnie sieć dróg, ponieważ środki transportu drogowego są najczęściej wykorzystywane przez turystów.

Województwo podkarpacie położone jest na skrzyżowaniu ważnych szlaków komunikacyjnych. Na jego obszarze przecinają się korytarze transportowe o zasięgu krajowym i transeuropejskim, czyniąc tym samym z infrastruktury drogowej najważniejszą sieć transportu. Podstawową sieć drogową województwa tworzą drogi krajowe i wojewódzkie, uzupełnione drogami powiatowymi i gminnymi. Przez województwo podkarpacie przebiega również autostrada A4, łącząca granicę kraju z Niemcami (w Jędrzychowicach) i z Ukrainą (w Korczowej). W 2014 r. przez Podkarpacie przebiegało 112 km autostrady, a aktualnie trwa budowa ostatniego 40-kilometrowego odcinka między Rzeszowem, a Jarosławem.

Wykres 26. Odsetek długości dróg publicznych o nawierzchni twardej ulepszonej w 2014 r.

Źródło: Opracowanie własne.

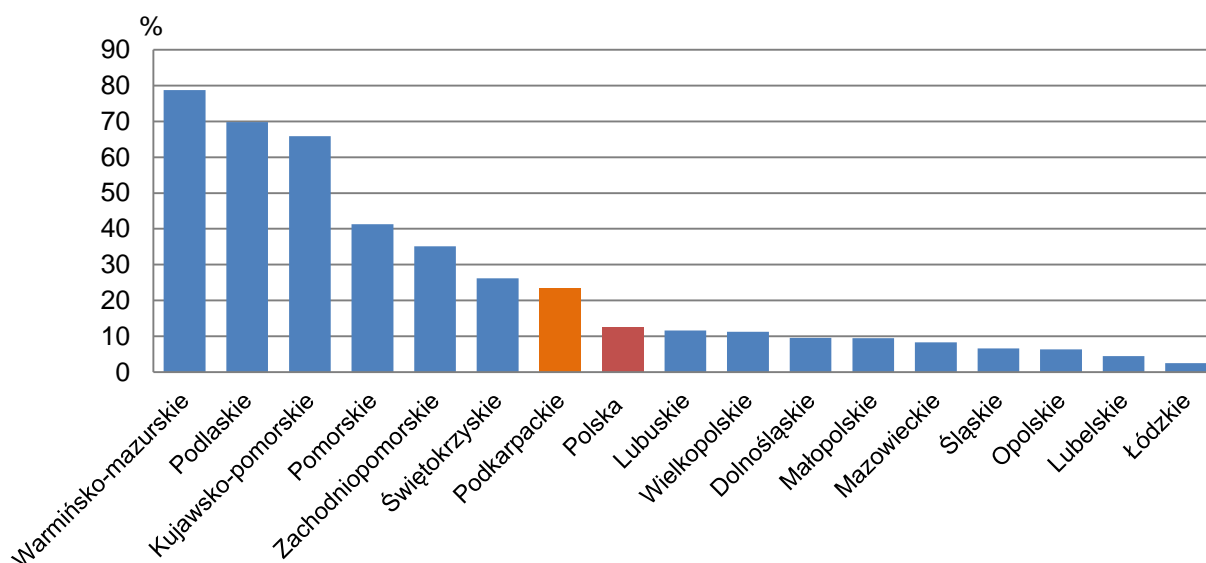
Na 100 km² powierzchni w 2014 r. przypadało 91,1 km dróg publicznych o twardej nawierzchni (9. miejsce w Polsce). Odsetek długości dróg publicznych o nawierzchni twardej ulepszonej wyniósł prawie 74% ogółu dróg publicznych (3. lokata w kraju).

Duże znaczenie w infrastrukturze komunikacyjnej województwa odgrywa również Port Lotniczy Rzeszów-Jasionka, najdalej wysunięte na południowy wschód lotnisko komunikacyjne Polski, z którego wykonywane są regularne rejsy krajowe do Warszawy, a także rejsy m.in. do Londynu, Bristolu, Dublina, East Midlands, Oslo Rygge, czy Frankfurtu. Ruch pasażerów w porcie systematycznie wzrasta. W 2014 r. liczba pasażerów przybyłych wyniosła 297,3 tys. osób, zaś liczba pasażerów odprawionych – 303,7 tys. osób.

Wykorzystanie odnawialnych źródeł energii

Mając na uwadze czyste środowisko i stopniowe wyczerpywanie się tradycyjnych źródeł energii coraz większą uwagę przywiązuje się do odnawialnych źródeł energii takich jak woda, promieniowanie słoneczne, wiatr, biomasa czy energia geotermalna. Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem w województwie podkarpackim systematycznie rośnie i wyniósł w 2014 r. 23,4% (7. lokata w kraju).

Wykres 27. Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem w 2014 r.

Źródło: Opracowanie własne.

2.5. Przesłanki wyboru specjalizacji regionalnej

Inteligentna specjalizacja wiodąca jakość życia będzie odgrywała podstawową rolę we wspieraniu rozwoju gospodarki oraz społeczeństwa. Została ona wykreowana w taki sposób, aby ujęte w niej obszary wykazywały ścisły związek, którego celem jest rzeczywiste podnoszenie jakości życia w regionie. Ta inteligentna specjalizacja dotyczy obszaru całego województwa, w tym także małych miejscowości i obszarów wiejskich, wychodzi więc naprzeciw unijnemu postulatowi włączenia społecznego. Nie odpowiada klasycznie rozumianej definicji jakości życia, jest zawężeniem wynikającym ze zdiagnozowanego potencjału naukowego i przedsiębiorczości Regionu, jest również odpowiedzią na unijne postulaty kreowania gospodarki zasobooszczędnej i niskoemisyjnej.

Kluczowych informacji na temat jakości życia mieszkańców dostarczają zarówno **obiektywne** jak i **subiektywne** wskaźniki dobrobytu. Dla województwa podkarpackiego dane i wskaźniki zaliczające się do jakości życia w większości kształtują się korzystnie, choć powyższa specjalizacja jest obszerna tematycznie (rolnictwo, turystyka, przemysł spożywczy, nowoczesne technologie energetyczne). Analizując elementy składające się na „jakość życia” wskazane w RSI, warto zaznaczyć, że:

a) Produkcja i przetwórstwo żywności najwyższej jakości biologicznej i zdrowotnej, ekologiczne i zrównoważone rolnictwo i przetwórstwo, produkty regionalne i tradycyjne:

- Województwo podkarpackie zajęło 1. miejsce w kraju pod względem ilości produktów tradycyjnych (207 – na stan 10.03.2016);
- Według danych PSR 2010, województwo podkarpackiego zajmowało 2. miejsce w kraju pod względem liczby gospodarstw ekologicznych. W strukturze użytków rolnych będących w użytkowaniu gospodarstw ekologicznych przeważały użytki zielone (łąki i pastwiska trwałe) – ponad 60% (w kraju prawie 38%);
- W 2010 roku gospodarstwa ekologiczne województwa podkarpackiego zajmowały 6. miejsce w kraju pod względem liczby utrzymywanego bydła;
- W powierzchni użytków rolnych gospodarstw ekologicznych województwa podkarpackiego grunty pod zasiewami stanowiły tylko 20% powierzchni i w porównaniu do innych województw udział ten był najniższy (w kraju stanowił prawie 39%);
- Województwo podkarpackie pod względem liczby gospodarstw ekologicznych z certyfikatem zajmuje 6. miejsce w kraju, natomiast w przypadku powierzchni użytków rolnych 10. lokatę. W okresie przestawiania na gospodarstwa ekologiczne w 2014 r roku było 110 gospodarstw o powierzchni użytków rolnych prawie 3 tys. ha;
- Udział powierzchni użytków rolnych gospodarstw ekologicznych w użytkach rolnych ogółem wynosił w 2014 r. 3,6% (5. lokata w Polsce). Rolnictwo w województwie podkarpackim charakteryzuje się również najniższym w kraju zużyciem nawozów mineralnych na 1 ha – 80,1 kg.

b) Zrównoważona i odpowiedzialna turystyka, zdrowie (kliniki, sanatoria, domy seniora):

- Podkarpacie należy do najczystszych ekologicznie regionów Polski. Cechą charakterystyczną województwa podkarpackiego są rozległe kompleksy leśne i znaczna powierzchnia obszarów przyrodniczych prawnie chronionych. W 2014 r. lasy zajmowały powierzchnię 678,0 tys. ha, a wskaźnik lesistości był wyraźnie wyższy od krajowego i w województwie podkarpackim wyniósł 38,0% (2. miejsce w kraju). Obszary o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chronionych zajmowały 800,7 tys. ha, co stanowiło 44,9% powierzchni województwa (4. miejsce w kraju);

- W regionie dynamicznie rozwija się baza turystyczna, w 2014 r. prowadziło działalność 513 turystycznych obiektów noclegowych, stanowiły one 5,2% wszystkich obiektów w Polsce (7. miejsce w kraju);
 - W regionie funkcjonowało 197 obiektów hotelowych (5,4% wszystkich obiektów hotelowych w Polsce), w tym: 130 hoteli, 6 moteli i 14 pensjonatów. Turystyczne obiekty noclegowe w województwie podkarpackim dysponowały łącznie 27,6 tys. miejsc noclegowych, stanowiąc 4,0% takich miejsc w kraju (9. lokata);
 - W 2014 r. w województwie podkarpackim z turystycznych obiektów noclegowych skorzystało 873,5 tys. turystów (11. miejsce w kraju);
 - W 2014 r. na terenie województwa podkarpackiego działało 41 szpitali. Do dyspozycji chorych pozostawało 10,3 tys. łóżek. Liczba łóżek na 10 tys. ludności wynosiła 48,3 (10. lokata w kraju);
 - W regionie coraz bardziej rozwija się lecznictwo uzdrowiskowe, w 2014 r. na terenie województwa podkarpackiego usługi lecznictwa uzdrowiskowego świadczyło 22 sanatoria uzdrowiskowe oraz 3 szpitale uzdrowiskowe. Z usług placówek lecznictwa uzdrowiskowego skorzystało w 2014 r. ponad 60 tys. osób (6. lokata w kraju);
 - Na uwagę zasługuje także rozbudowana oferta kulturalna, na terenie województwa podkarpackiego działało 49 muzeów i oddziałów muzealnych (8. miejsce w kraju). W 2014 r. muzea i wystawy muzealne zwiedziło ponad 1,4 miliona osób (5. lokata), w tym odsetek młodzieży szkolnej wyniósł 26%. Liczba osób zwiedzających muzea i oddziały muzealne na 10 tys. mieszkańców wyniosła 6686 (4. lokata w kraju);
- c) Eko-technologie: odnawialne źródła energii, energooszczędne budownictwo:**
- Wykorzystanie odnawialnych źródeł energii w województwie podkarpackim systematycznie rośnie (udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem w regionie wyniósł w 2014 r. 23,4% – 7. lokata w kraju);
 - Jakość infrastruktury transportowej sukcesywnie się poprawia, według danych z 2014 roku odsetek długości dróg publicznych o nawierzchni twardej ulepszonej wyniósł prawie 74% ogółu dróg publicznych (2. lokata w kraju). Na 100 km² powierzchni w 2014 r. przypadało 91,1 km dróg publicznych o twardej nawierzchni (9. miejsce w Polsce).
- d) Sytuacja materialna i zadowolenie z życia mieszkańców województwa podkarpackiego:**

- Pomimo tego, że w województwie podkarpackim odnotowano jedną z najwyższych wartości wskaźników ubóstwa dochodowego, to gospodarstwa domowe nie miały problemu ze zrównoważeniem swojego budżetu domowego (wskaźnik ubóstwa braku równowagi budżetowej wyniósł tylko 12% – 2. lokata w kraju);
- Pod względem wysokości Lokalnego Wskaźnika Rozwoju Społecznego (LHDI) województwo podkarpackie zajęło **7. miejsce w kraju**;
- 96% mieszkańców regionu odczuwało silny związek z miejscowością w której mieszkają (2. miejsce w kraju);
- Województwo podkarpackie należy do najbezpieczniejszych regionów w Polsce (mieszkańcy województwa nie odczuwają zagrożenia w miejscu zamieszkania, niska liczba przestępstw stwierdzonych, wysoki wskaźnik wykrywalności sprawców);
- W województwie podkarpackim żyje się najdłużej – najwyższe w Polsce przeciętne dalsze trwanie życia kobiet w 2014 roku (średni wiek w regionie to 82,8 – w Polsce 81,6). W przypadku mężczyzn 2. lokata w kraju (średni wiek w regionie to 75,1 – w Polsce 73,8).

3. Inteligentna specjalizacja wspomagająca – INFORMATYKA I TELEKOMUNIKACJA

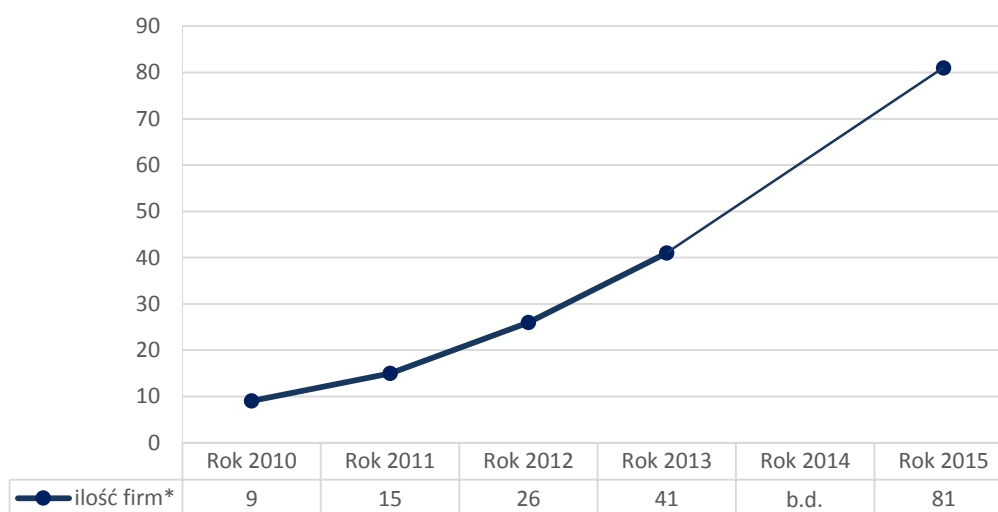
Sektor ICT został wskazany jako obszar horyzontalny o istotnym znaczeniu dla każdej specjalizacji i dziedziny życia w regionie. Wybór ten ma uzasadnienie w jednoznacznie zdefiniowanych potrzebach społeczeństwa i gospodarki, związanych z rozwojem cyfrowym. Związany jest także z pobudzaniem popytu na przystępne, dobrej jakości i interoperacyjne usługi. Szczególne znaczenie ma rozwój szerokopasmowego Internetu.

Województwo podkarpackie należy do regionów o wyróżniających się zasobach potencjału naukowo – badawczego w zakresie technologii informacyjno – komunikacyjnych. Pracownicy i studenci rzeszowskich uczelni niejednokrotnie wygrywają światowe konkursy w tym zakresie. Na podkreślenie zasługuje także fakt obecności w regionie największej firmy informatycznej w skali kraju, która uzyskała już statut dużej korporacji międzynarodowej.

W 2014 r. Asseco Poland S.A. obchodziło 23 lecie swojej działalności, w tym czasie stała się nie tylko spółką informatyczną największą w kraju, jest obecna w większości krajów Unii Europejskiej i nie tylko. Tworzy miejsca pracy we wszystkich miejscach lokalizacji, ale należy dodać, że zarejestrowana jest w Rzeszowie.

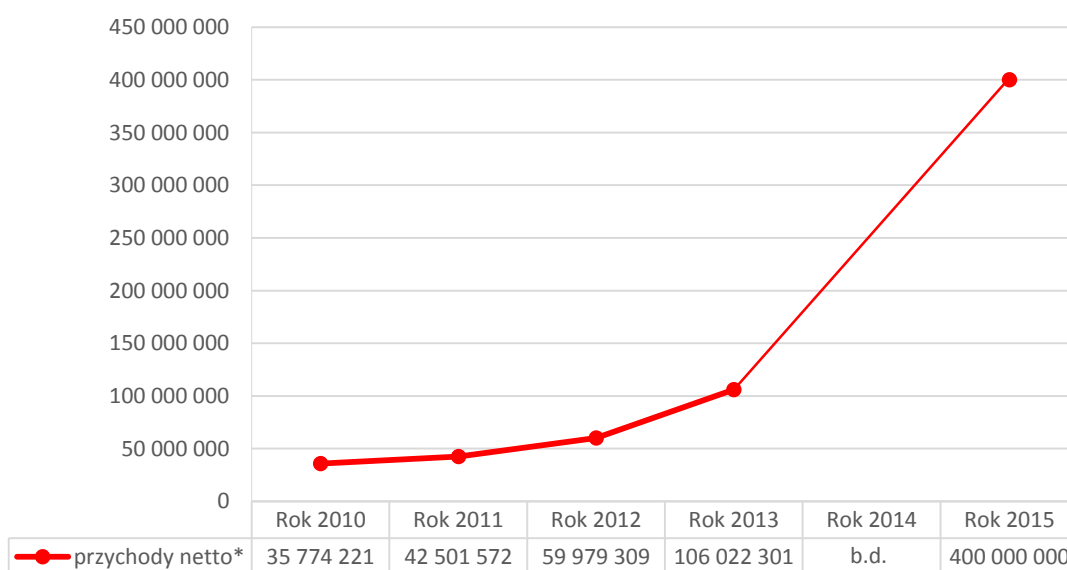
Uznanie informatyki i telekomunikacji za inteligentną specjalizację wspomagającą ma duże znaczenie dla każdego obszaru społecznego i gospodarczego rozwoju regionu. Pozwoli organizacyjnie i finansowo wspierać te sektory wysokich technologii, w tym między innymi, zgodnie z polityką Unii Europejskiej. Rozwój szerokopasmowego Internetu, a także bardzo zróżnicowanych kategorii e-usług, które mają charakter innowacji z zakresu ICT, ale przyczyniają się także do wzmocnienia rozwoju współcześnie definiowanej jakości życia.

Wykres 28. Liczba firm – Klaster Firm Informatycznych Polski Wschodniej

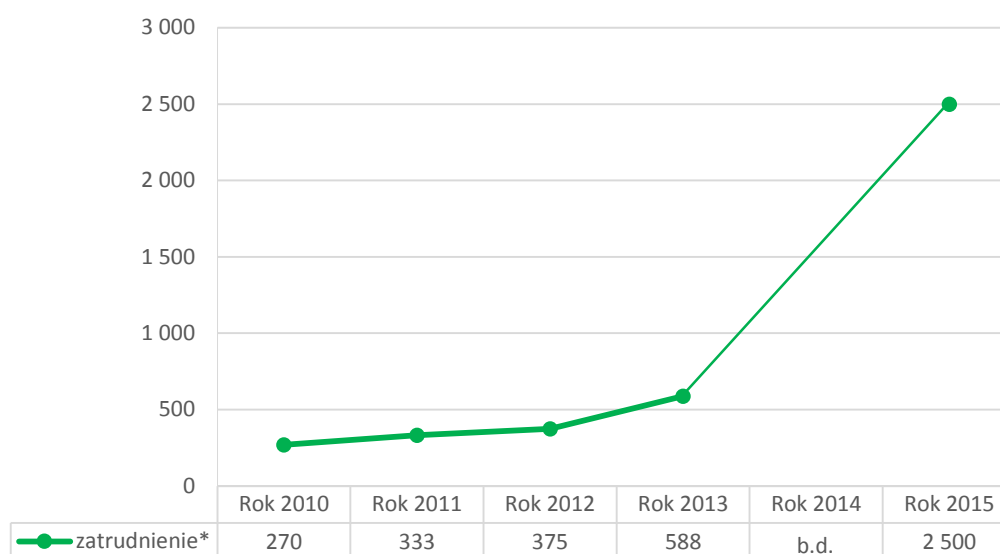
Źródło: Klaster Firm Informatycznych Polski Wschodniej.

Wykres 29. Przychody netto – Klaster Firm Informatycznych Polski Wschodniej

Źródło: Klaster Firm Informatycznych Polski Wschodniej.

Wykres 30. Liczba zatrudnionych – Klaster Firm Informatycznych Polski Wschodniej.

Źródło: Klaster Firm Informatycznych Polski Wschodniej.

Jak widać z powyższych wykresów, zarówno przychody netto jak i liczba zatrudnionych (w latach 2010-2015) w omawianym klastrze informatycznym odnotowały niebagatelny wzrost. Zarówno przychody netto w 2010 r. w porównaniu z 2015 r., jak i liczba zatrudnionych wrosły kilkakrotnie.

3.1. Przesłanki wyboru regionalnej specjalizacji

Inteligentna specjalizacja wspomagająca **informacja i telekomunikacja (ICT)** będzie odgrywała istotną rolę we wspieraniu rozwoju gospodarki oraz społeczeństwa. Nowoczesne technologie z tego obszaru będą przenikały wszystkie obszary, branże i sektory funkcjonujące w regionie. Szczególna rola tej inteligentnej specjalizacji wiąże się z istotnym, podkreślanym w wielu dokumentach strategicznych Unii Europejskiej, włączeniem cyfrowym całego społeczeństwa.

Inteligentna specjalizacja Informatyka i telekomunikacja zaproponowana w RSI jako wspomagająca, zdaniem ekspertów powinna być uwzględniana jako równorzędna lotnictwu specjalizacja regionu. W wielu przypadkach trudno rozdzielić te dwie branże wysokich technologii. Ponadto na terenie województwa podkarpackiego działa największa spółka informatyczna Asseco Poland S.A., rozwija się Wschodni Klaster Informatyczny, a na uczelniach kształci się coraz więcej informatyków.

Z danych udostępnionych przez Klaster Firm Informatycznych Polski Wschodniej wynika, że przeciągu kilku ostatnich lat liczba firm zrzeszonych w klastrze wzrosła z 9 w roku 2010 do 81 w roku 2015.

4. Wnioski końcowe – specjalizacje wybrane w RSI

Wszystkie wybrane specjalizacje mają swoje uzasadnienie w potencjale demograficzno-społecznym i naukowo-badawczym regionu. Rozwój badań na podkarpackich uczelniach z zakresu lotnictwa, informatyki, telekomunikacji, a także energetyki odnawialnej oraz budownictwa pozwoli na zatrudnienie lokalnych pracowników we wzmacnianych branżach. Wspomaganie obszaru *jakość życia* pozwoli na dofinansowanie i wykreowanie regionalnych produktów żywnościowych oraz usług. Pozwoli na rozwój energooszczędnego budownictwa, eko-technologii oraz inwestycji w zdrowie (zarówno w sanatoria, kliniki, uzdrowiska, jak i w zdrową żywność).

Inteligentna specjalizacja *lotnictwo i kosmonautyka* nie dotyczy jedynie produkcji maszyn i urządzeń związanych z tą dziedziną, ale również innowacyjnych rozwiązań, które mogą być zastosowane w innych dziedzinach życia. Dodatkowo działania związane z przemysłem lotniczym i kosmonautyką będą połączone z badaniami w tym zakresie na podkarpackich uczelniach.

Zgodnie z założeniami RSI obszar wsparcia *jakości życia* będzie rozproszony w całym województwie, dzięki czemu możliwa będzie aktywizacja lokalnych społeczności i redukcja społecznego wykluczenia.

Specjalizacja wspomagająca – *informatyka i telekomunikacja* – ma duże znaczenie dla gospodarczego i społecznego rozwoju województwa podkarpackiego. Wysoki potencjał naukowo-badawczy regionu w zakresie technologii informacyjno-komunikacyjnych będzie dodatkowo wspierany ze środków przeznaczonych na realizację *Strategii Rozwoju Województwa*, a inwestycje w szerokopasmowy Internet pozwolą na podniesienie jakości życia, chociażby poprzez możliwość swobodnego korzystania z e-usług publicznych.

Bez wątpienia branża lotnicza powinna stanowić kluczowy element zainteresowania w polityce rozwojowej. Należy stwarzać wszelkie udogodnienia dla rozwoju przedsiębiorczości szczególnie w tym zakresie. Dynamiczny rozwój branży B+R, w tym akademickiego ośrodka rzeszowskiego, należy wzmacniać silnymi powiązaniem z lokalną przedsiębiorczością, która może współfinansować niektóre badania bezpośrednio wykorzystywane przez praktykę. Należy stworzyć dogodne warunki do współpracy przemysłu

lotniczego (w tym także lekkiego i ultralekkiego) z podmiotami wyspecjalizowanymi w zakresie technologii informatycznych. Mogą to być różnorodne zachęty podnoszące atrakcyjność współpracy (zwolnienia podatkowe, wspólne projekty, ułatwienia inwestycyjne). Obydwa sektory powinny być wspierane przez instytucje z zakresu B+R. W perspektywie utworzona sieć współpracy powinna wypracować kompletny produkt lotniczy ograniczający podatność na zmiany koniunktury.

Poza wskazaną specjalizacją region powinien charakteryzować się rozwojem mieszanym, szczególnie w swojej południowej części, gdzie trudno oczekiwać na rychłe pobudzenie turystyki i rekreacji wykorzystującej bogaty potencjał przyrodniczy i kulturowy. W rozwoju mieszanym regionu należy też uwzględnić możliwość produkcji energii odnawialnej, głównie za pośrednictwem biomasy z rolnictwa oraz energetyki wiatrowej.

Przyrodniczo-kulturowy potencjał regionu można zwiększać poprzez różnicowanie i większą specjalizację związanej z nim turystyki i rekreacji. Chodzi przede wszystkim o wykorzystanie unikatowego charakteru Bieszczad w turystyce masowej, rozwój usług rehabilitacyjno-opiekuńczych dla osób starszych w ośrodkach sanatoryjnych oraz rozwój turystyki wyspecjalizowanej (narciarstwo, turystyka rowerowa, zielone szkoły, itp.) na terenie Beskidu Niskiego. Warunkiem koniecznym dla wykorzystania potencjału turystycznego regionu jest poprawa wewnętrznej dostępności komunikacyjnej w układzie północ-południe oraz dostępności zewnętrznej z kierunku Warszawy i Lublina.

W oparciu o gospodarkę rolną województwa podkarpackiego, która ma szereg niekorzystnych cech (rozdrobnienie agrarne, nadmiar rąk do pracy, niska towarowość, brak specjalizacji) trudno tworzyć inteligentną specjalizację. To samo dotyczy turystyki, jednakże w dłuższej perspektywie rola usług turystycznych i uzdrowiskowych może wzrosnąć; należy zatem przyjąć, że powinny być one specjalizacją przyszłości. Potencjał tkwi także w rolniczej przestrzeni produkcyjnej (przede wszystkim środkowo-wschodnia część regionu), głównie w zakresie produkcji roślinnej. Jego należyte wykorzystanie będzie możliwe po poprawie struktury agrarnej, wzroście specjalizacji produkcji oraz po wzmocnieniu rynku zbytu dla produktów rolnych⁵.

⁵ Wnioski opracowano na podstawie ekspertyzy Polskiej Akademii Nauk: *Badanie potencjałów i specjalizacji województwa podkarpackiego. Raport końcowy*, Warszawa 2013.

5. SEKTOR MOTORYZACYJNY w województwie podkarpackim

Na potrzeby niniejszej analizy, pod pojęciem sektora motoryzacyjnego należy rozumieć jednostki zaklasyfikowane do następujących działów PKD tj.: 1392, 2211, 2219, 2312, 2651, 2720, 2811, 2830, 2910, 2920, 2931, 2932, 3091, 4511, 4519, 4520, 4531, 4532, 4540. W 2010 r. było to 138 jednostek, w 2011 r. – 125 jednostek, w 2012 r. – 125 jednostek, w 2013 r. – 123 jednostki i w 2014 r. – 127 jednostek.

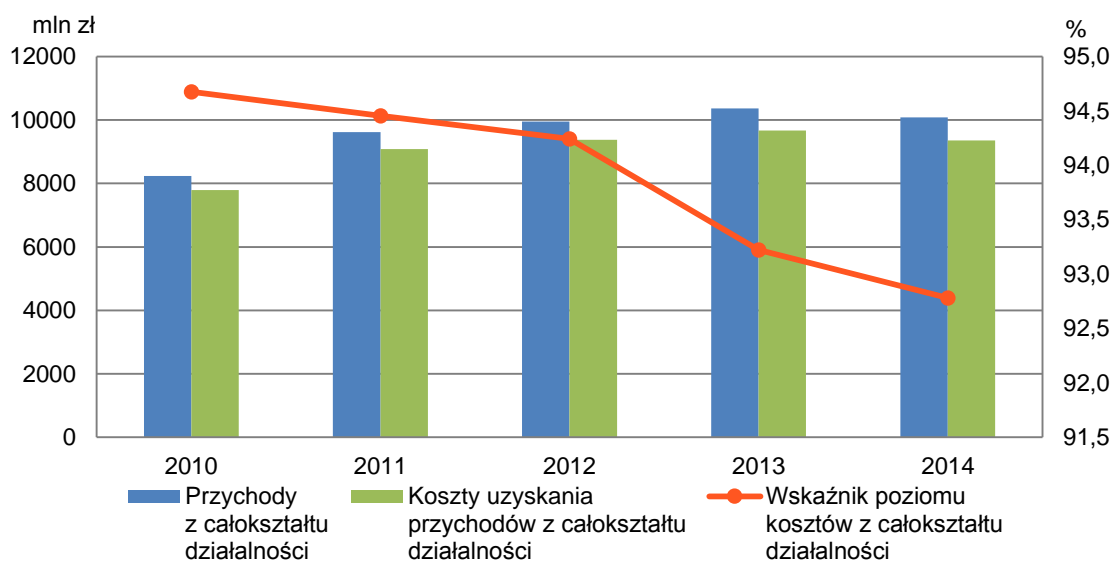
5.1. Sytuacja finansowo-ekonomiczna firm z branży motoryzacyjnej w województwie podkarpackim

Analizie poddano sytuację finansowo-ekonomiczną podmiotów gospodarczych sektora motoryzacyjnego⁶ w województwie podkarpackim w latach 2010-2014. Wskaźniki obliczone dla tych jednostek zostały porównane ze wskaźnikami dla województwa podkarpackiego i Polski.

W latach 2010-2013 w przedsiębiorstwach związanych z motoryzacją w województwie podkarpackim rokrocznie rosły zarówno przychody, jak i koszty z całokształtu działalności. Wyższa dynamika wzrostu przychodów skutkowałą systematyczną poprawą wskaźnika poziomu kosztów (relacji kosztów z całokształtu działalności do przychodów z całokształtu działalności). W 2014 r. zarówno przychody, jak i koszty zanotowały niewielki spadek w stosunku do poprzedniego roku. Większy spadek kosztów wpłynął na poprawę wskaźnika poziomu kosztów do poziomu 92,8% (najniższy w analizowanym okresie).

⁶ Dane finansowe liczone na podstawie sprawozdań F-02 i SP o liczbie pracujących 10 i więcej. Zakres przedmiotowy sprawozdań to jednostki zorganizowane w formie: spółek handlowych (osobowych i kapitałowych), spółek cywilnych, przedsiębiorstw państwowych, spółdzielni, oddziałów przedsiębiorców zagranicznych, osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą, państwowych jednostek organizacyjnych oraz instytucji kultury mających osobowość prawną. Badanie obejmuje sekcje: A (z wyłączeniem osób fizycznych prowadzących indywidualne gospodarstwa rolne), B, C, D, E, F, G, H, I, J, K (z wyłączeniem banków, spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych, instytucji ubezpieczeniowych, biur i domów maklerskich, towarzystw i funduszy inwestycyjnych oraz towarzystw i funduszy emerytalnych), L, M, N, P (z wyłączeniem szkolnictwa wyższego), Q (z wyłączeniem samodzielnych publicznych zakładów opieki zdrowotnej), R, S.

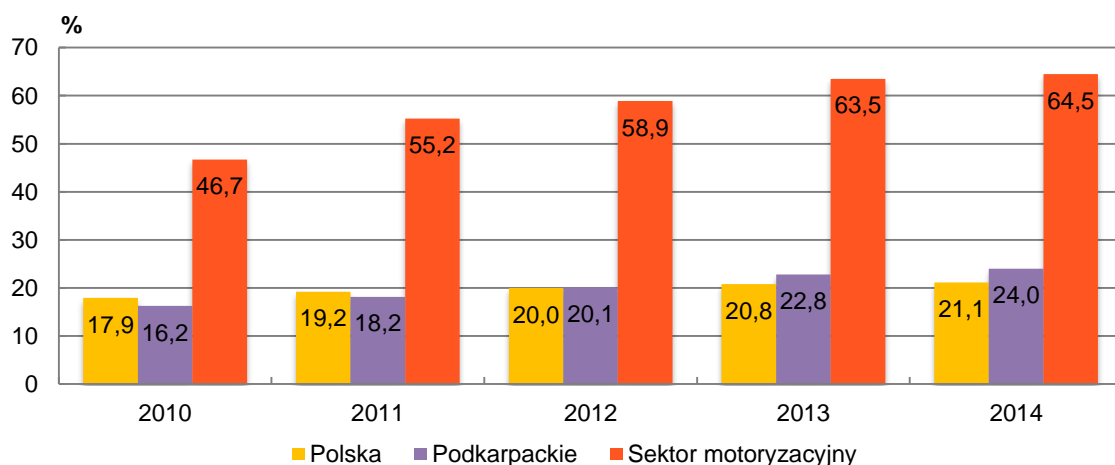
Wykres 31. Przychody, koszty oraz wskaźnik poziomu kosztów z całokształtu działalności firm branży motoryzacyjnej z województwa podkarpackiego w latach 2010-2014

Źródło: Opracowanie własne.

Udział przychodów netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów na eksport w przychodach netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów cechowała tendencja wzrostowa zarówno w sektorze motoryzacyjnym (z 46,7% w 2010 r. do 64,5% w 2014 r.), w województwie podkarpackim (z 16,2% do 24,0%) oraz w Polsce (z 17,9% do 21,1%).

Wykres 32. Udział przychodów netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów na eksport w przychodach netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów

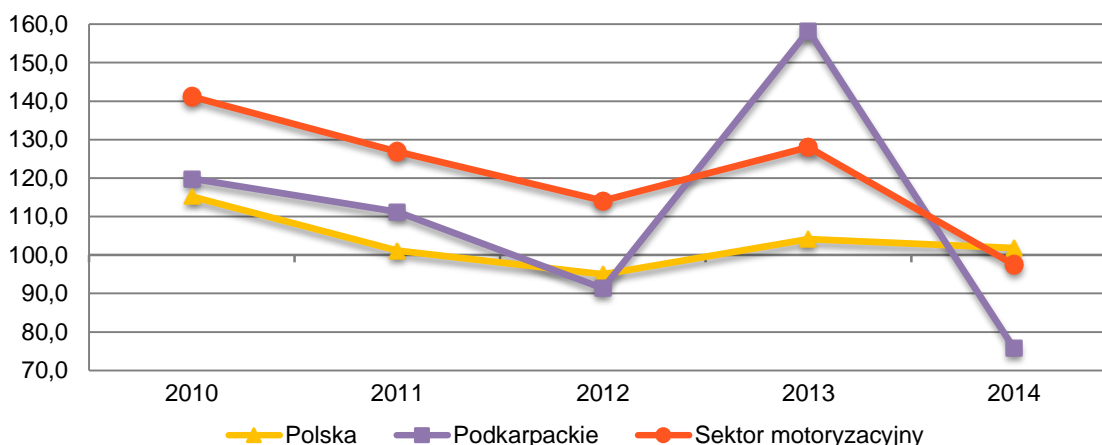
Źródło: Opracowanie własne.

Najwyższą dynamikę zaobserwowano w latach 2010-2011. W przypadku sektora motoryzacyjnego przychody z eksportu wzrosły w porównaniu z rokiem poprzednim o 18,7%

w 2010 r. i o 38,0% w 2011 r. W województwie podkarpackim wzrosły o 24,0% w 2010 r. i o 24,7% w 2011 r., natomiast w Polsce odpowiednio o 14,5% i o 20,8%. W latach 2012-2013 tempo wzrostu zmniejszyło się zarówno w jednostkach z branży motoryzacyjnej (wzrost odpowiednio o 9,5% i o 13,2%), jak i województwa (o 12,4% i o 17,6%) i Polski (o 7,9% i o 5,0%). Natomiast w 2014 r. sektor motoryzacyjny zanotował niewielki spadek (o 1,5%), przy wzroście dla województwa i dla kraju (odpowiednio o 5,5% i o 4,4%).

Tempo wzrostu wyniku finansowego netto w latach 2010-2014 w sektorze motoryzacyjnym systematycznie się zmniejszało i po wzroście w 2013 r. (o 28,0%), w ostatnim z analizowanych lat zanotowało spadek do poprzedniego roku o 2,5%. Po wysokim wzroście w 2013 r. (o 58,3%) w stosunku do poprzedniego roku wszystkie badane jednostki w województwie zanotowały znaczny spadek w 2014 r. (o 24,2%). W kraju wynik finansowy po spadku w 2012 r. (5,0%), w ostatnich dwóch latach notował wzrost (o 4,1% w 2013 r. i 1,8% w 2014 r.).

Wykres 33. Dynamika wyniku finansowego netto (*rok poprzedni=100*)

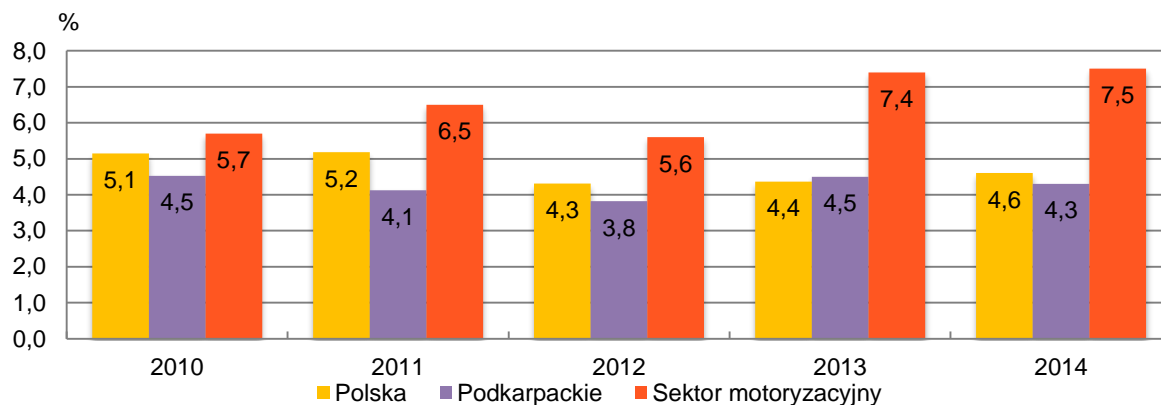

Źródło: Opracowanie własne.

Ocenę efektywności gospodarowania w przedsiębiorstwach oparto przede wszystkim na wskaźnikach rentowności. Wskaźnik rentowności obrotu ze sprzedaży definiowany jako relacja wyniku netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów do przychodów netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów ulegał zmianom. Na uwagę zasługuje wyższa rentowność sprzedaży w przedsiębiorstwach sektora motoryzacyjnego spowodowana dłuższym cyklem produkcyjnym, większym ryzykiem i wyższymi kosztami zamrożenia kapitału. Najwyższą wartość dla sektora motoryzacyjnego wskaźnik osiągnął w latach 2013-2014 (7,4% i 7,5%). Dla Podkarpacia w latach 2010-2012 wskaźnik systematycznie obniżał się do poziomu 3,8%, a w ostatnich dwóch

latach wzrósł i wyniósł odpowiednio 4,5% i 4,3%. Podobnie jak dla województwa, dla Polski najniższą wartość wskaźnika rentowności obrotu ze sprzedaży odnotowano w 2012 r., po czym w dwóch ostatnich latach wskaźnik wzrósł i w 2014 r. wyniósł 4,6%.

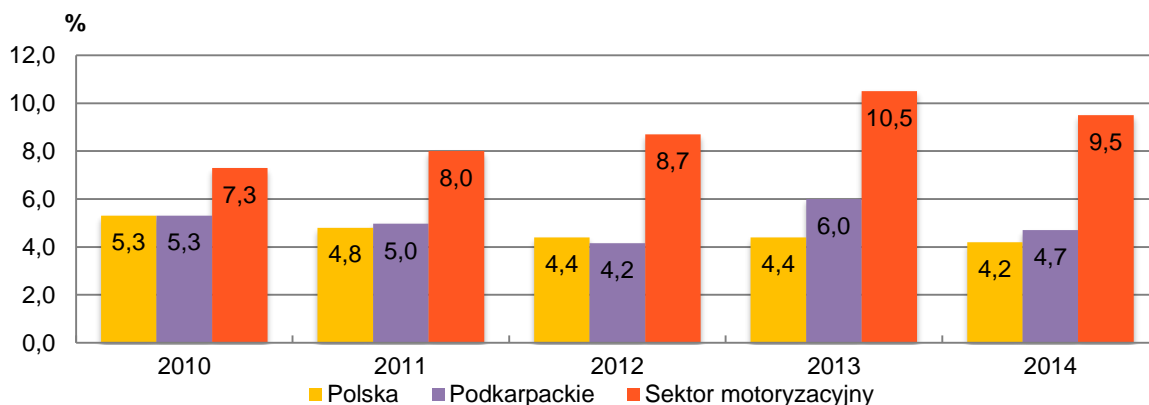
Wykres 34. Wskaźnik rentowności obrotu ze sprzedaży

Źródło: Opracowanie własne.

W analizie efektywności zarządzania aktywami przedsiębiorstw wykorzystano wskaźnik rentowności aktywów, mierzony jako relacja wyniku finansowego netto do wartości aktywów. Dla firm sektora motoryzacyjnego wartość wskaźnika była wyższa od wartości dla Podkarpacia i Polski. Odnotowano również jej systematyczny wzrost z 7,3% (w 2010 r.) do 10,5% (w 2013 r.), natomiast w 2014 r. nieznacznie się obniżyła i wyniosła 9,5%. Dla województwa wskaźnik w pierwszych trzech analizowanych latach sukcesywnie się obniżał (z 5,3% do 4,2%), w 2013 r. zanotował wzrost o 1,8 p. proc., jednak w 2014 r. ponownie się obniżył i wyniósł 4,7%. W Polsce w omawianym okresie wskaźnik rentowności aktywów przyjmował z roku na rok niższe wartości i w 2014 r. wyniósł 4,2%.

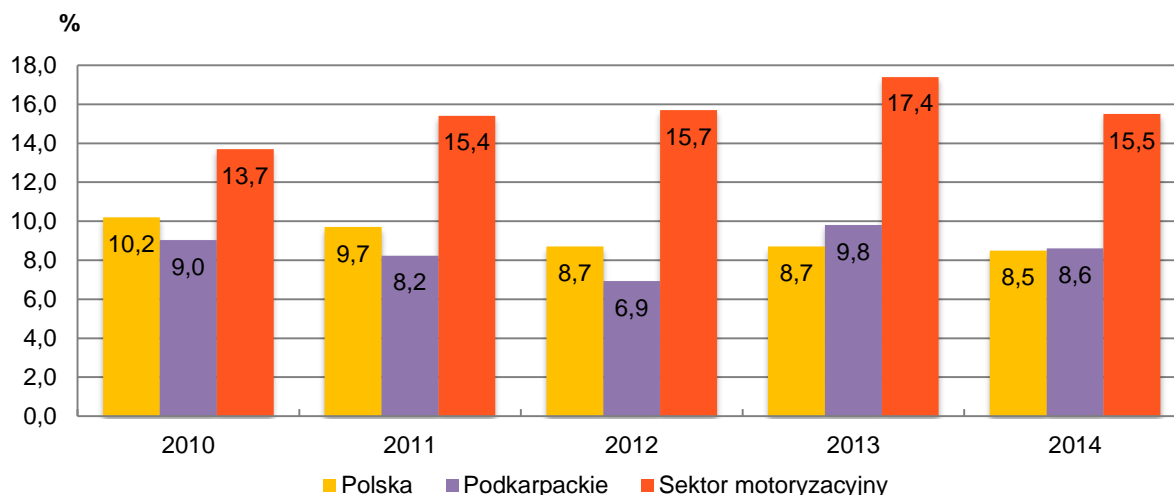
Wykres 35. Rentowność aktywów

Źródło: Opracowanie własne.

Wskaźnik rentowności kapitału własnego określany jako stosunek wyniku finansowego netto do wartości kapitału (funduszu) własnego w sektorze motoryzacyjnym w latach 2010-2013 sukcesywnie wzrastał i osiągał wartości wyższe od wartości dla województwa i dla Polski. W 2014 r. zarówno wskaźnik dla motoryzacji, jak i dla województwa i Polski zanotował spadek.

Wykres 36. Wskaźnik rentowności kapitału własnego

Źródło: Opracowanie własne.

Wskaźnik rentowności obrotu netto jedynie w sektorze motoryzacyjnym systematycznie wzrastał z 4,6% w 2010 r. do 6,7% w latach 2013-2014. W województwie najwyższą wartość osiągnął w 2013 r. (5,1%), natomiast w 2014 r. obniżył się do poziomu 3,9%. Z kolei w Polsce systematycznie obniżał się z 4,4% w 2010 r. do 3,6% w 2012 r., a latach 2013-2014 wzrósł i ukształtował się na poziomie 3,7%.

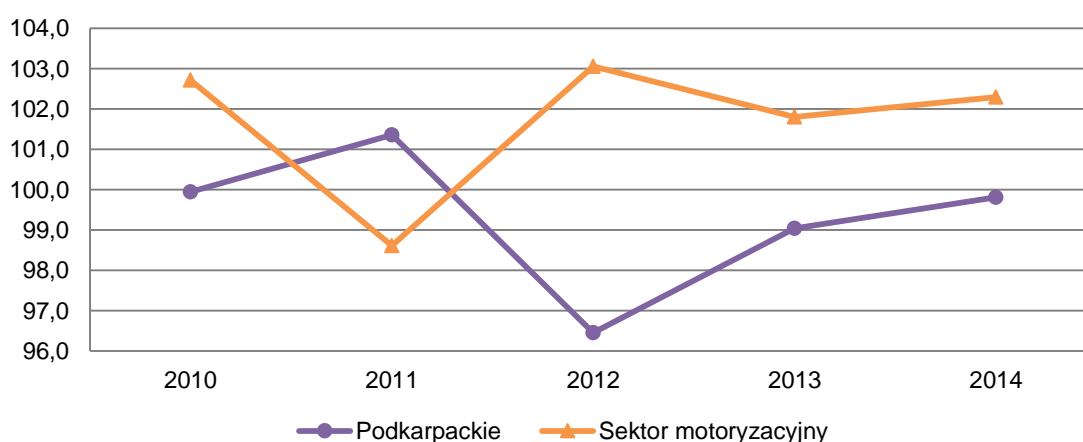
W ocenie zdolności przedsiębiorstw do regulowania kapitałów obcych krótkoterminowych, wykorzystano wskaźniki płynności finansowej I, II i III stopnia. W latach 2010-2014 wskaźnik płynności finansowej I stopnia, definiowany jako relacja inwestycji krótkoterminowych do zobowiązań krótkoterminowych (bez funduszy specjalnych), w branży motoryzacyjnej utrzymał się w przedziale od 12,3% do 24,9% i notował systematyczny wzrost w analizowanym okresie. Kształtował się on znacznie poniżej wartości przypadających dla województwa i Polski. Płynność finansowa I stopnia podmiotów gospodarczych w województwie podkarpackim wykazywała wahania w przedziale 29,1%-34,8%. W kraju wskaźnik również podlegał niewielkim zmianom. W latach 2010-2012 obniżał się z 42,4% do 38,6%, a w ostatnich dwóch latach wzrósł i w 2014 r. wyniósł 42,6%. Analiza wskaźnika jest pomocna w ustaleniu natychmiastowej zdolności płatniczej jednostek. W gospodarce wolnorynkowej przyjmuje się, że wartość wskaźnika powinna kształtować się powyżej 20%, przy czym zbyt wysoki poziom wskaźnika będzie oznaczał utrzymanie dużego stanu środków pieniężnych, co z kolei wywiera negatywny wpływ na rentowność.

Informacji o możliwości spłaty zobowiązań bieżącymi aktywami płynnymi dostarcza wskaźnik płynności finansowej II stopnia, określaną jako relacja inwestycji krótkoterminowych i należności krótkoterminowych do zobowiązań krótkoterminowych (bez funduszy specjalnych). Wielkość tego wskaźnika w granicach 100% uważana jest za wzorcową, ponieważ świadczy o zdolności do pokrywania w krótkim czasie wymaganych zobowiązań. Dla podmiotów gospodarczych związanych z motoryzacją jedynie w 2013 r. osiągnął wartość przekraczającą 100%, natomiast w pozostałych latach oscylował w przedziale 81,1%-92,3%. W przypadku województwa wahał się on w granicach od 104,0% do 107,1%, natomiast w Polsce stopniowo zmniejszał się z 107,5% w 2010 r. do 102,4% w 2013 r., a w 2014 r. wzrósł do 107,2%

Wskaźnik płynności finansowej III stopnia, liczony jako relacja aktywów obrotowych do zobowiązań krótkoterminowych (bez funduszy specjalnych), w podmiotach gospodarczych branży motoryzacyjnej podlegał znacznym wahaniom. W 2011 i 2014 r. zanotował spadek w stosunku do poprzednich lat, natomiast w pozostałym okresie wskaźnik rósł, a najwyższy poziom osiągnął w 2013 r. (164,5%) i był wyższy od wskaźnika dla województwa i kraju. Przedsiębiorstwa mające siedzibę na terenie Podkarpacia w analizowanym okresie osiągnęły wskaźniki płynności finansowej III stopnia w granicach 153,3%-159,0%, natomiast w kraju w przedziale 145,2%-150,7%.

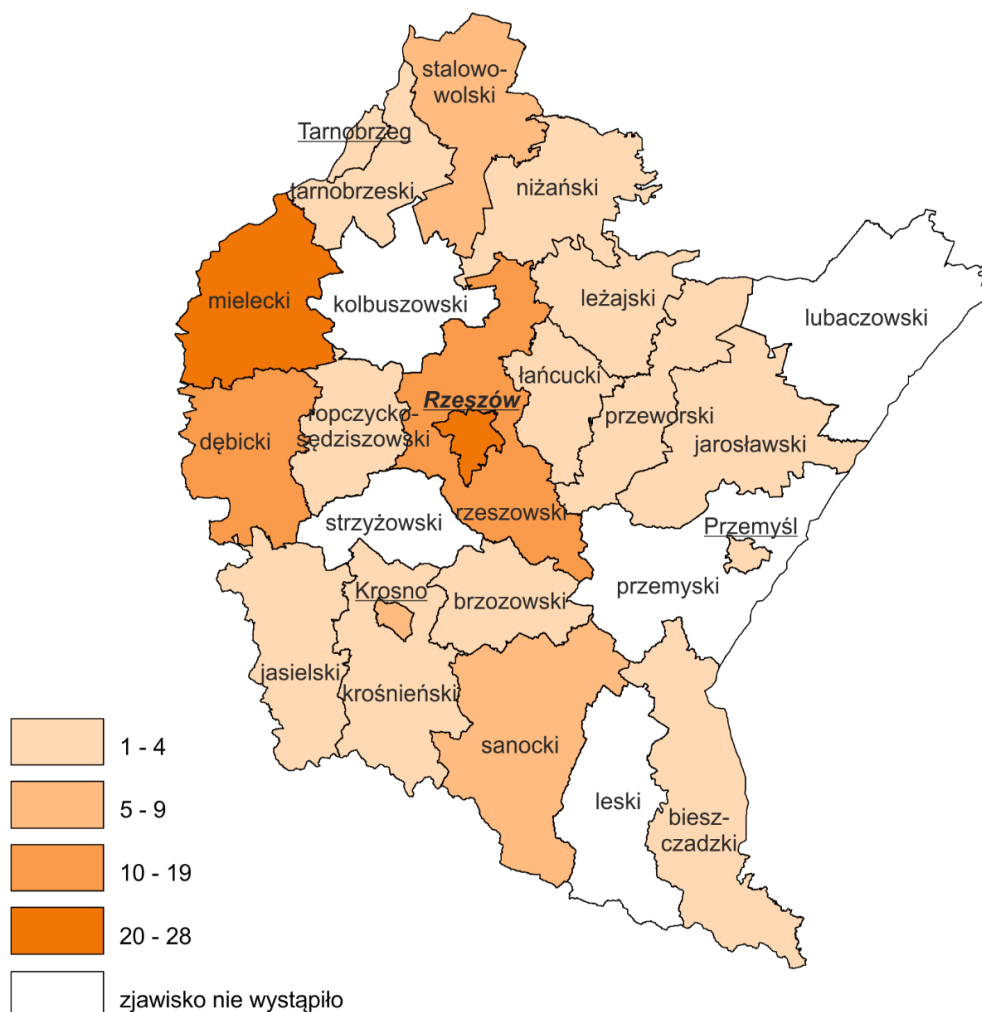
Przeciętne zatrudnienie w sektorze motoryzacyjnym po wzroście w 2010 r. w stosunku do poprzedniego roku, w 2011 r. zanotowało niewielki spadek. W latach 2012-2014 przeciętne zatrudnienie w przedsiębiorstwach branży motoryzacyjnej w stosunku rocznym wykazywało tendencje wzrostowe. W województwie⁷ wzrost przeciętnego zatrudnienia był jedynie w 2011 r., natomiast w pozostałych latach analizowanego okresu, przeciętne zatrudnienie było niższe w stosunku rocznym.

Wykres 37. Dynamika przeciętnego zatrudnienia (*rok poprzedni=100*)

⁷ Dane liczone na podstawie sprawozdań F-02 i SP o liczbie pracujących 10 i więcej (w 2014 r. – 2493 jednostek).

Rys. 12. Rozmieszczenie przedsiębiorstw o liczbie pracujących powyżej 9 osób zaliczonych do sektora motoryzacyjnego w poszczególnych powiatach województwa podkarpackiego.

Jak wynika z powyższej mapy, firmy z branży motoryzacyjnej występują **na terenie większości powiatów województwa**, przy czym ich zagęszczenie występuje głównie w **Rzeszowie** oraz w powiatach: **mieleckim, rzeszowskim i dębickim**.

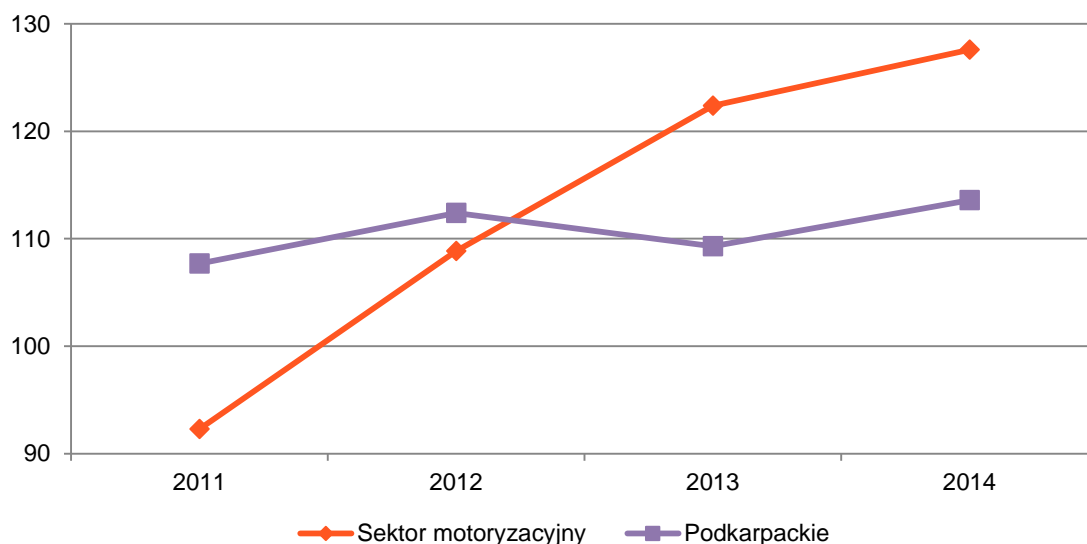
Do analizy sektora motoryzacyjnego⁸ wybrano również dwie cechy, które obrazują stan i kondycję handlu w jednostkach w okresie od 2010 r. do 2014 r.:

- sprzedaż detaliczna,
- sprzedaż hurtowa.

Dla każdej z tych cech zostały wyliczone dynamiki przy podstawie rok 2010=100. Wskaźniki dynamiki dla jednostek zaliczonych do sektora motoryzacyjnego zostały porównane ze wskaźnikami dla całego województwa. Dla wszystkich wymienionych cech dynamiki sektora motoryzacyjnego były wyższe od danych wojewódzkich oprócz obrotu w bieżących cenach bazowych oraz sprzedaży hurtowej.

W sektorze motoryzacyjnym tempo wzrostu sprzedaży detalicznej w latach 2011-2013 było bardzo dynamiczne. W 2014 r. znacznie spowolniło, ale w stosunku do 2010 r. wzrosło o 27,6%, natomiast w porównaniu z 2013 r. – o 4,3%. W województwie w badanym okresie sprzedaż miała tendencję zmienną. W odniesieniu do roku bazowego wzrosła o 13,6%, a w porównaniu z rokiem poprzednim o 3,9%.

Wykres 38. Dynamika sprzedaży detalicznej (2010=100)

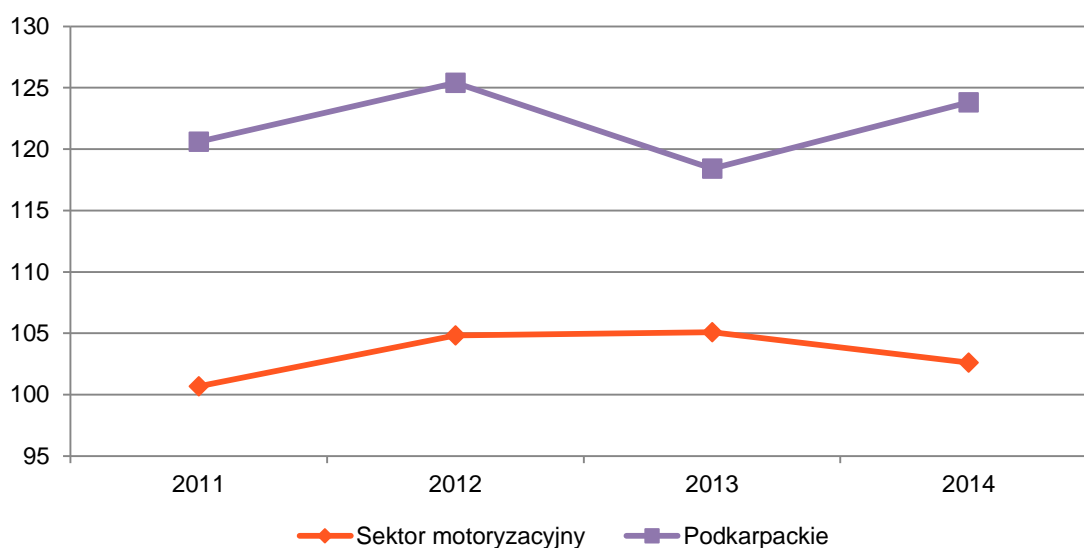

Źródło: Opracowanie własne.

⁸ Do analizy zostały wybrane jednostki sektora przedsiębiorstw, które sporządzają „Meldunek o działalności gospodarczej DG 1” o liczbie pracujących powyżej 49 osób oraz 10-procentowa próba wylosowanych jednostek o liczbie pracujących 10-49 osób. Jedynie przy omówieniu działu „produkcja pojazdów samochodowych, przyczep i naczep, z wyłączeniem motocykli” uwzględniono wszystkie jednostki, w których liczba pracujących była większa od 9 osób. Sprzedaż wyrobów i usług, obrót, przeciętne zatrudnienie, sprzedaż detaliczna oraz hurtowa zostały wykazane dla wszystkich podmiotów zaliczonych do sektora motoryzacyjnego, natomiast obrót pochodzący z eksportu i obrót pochodzący z eksportu do strefy euro wyłącznie dla jednostek przemysłowych.

Dynamiki sprzedaży hurtowej sektora motoryzacyjnego w analizowanych latach nie osiągnęły poziomu wojewódzkiego. W 2014 r. w skali roku sprzedaż zmniejszyła się o 2,3%, natomiast w porównaniu z 2010 r. odnotowano niewielki wzrost (o 2,6%). W województwie sprzedaż hurtowa wzrosła zarówno w porównaniu z rokiem bazowym, jak i z rokiem poprzednim odpowiednio o 23,8% i o 4,6%.

Wykres 39. Dynamika sprzedaży hurtowej (2010=100)

Źródło: Opracowanie własne.

5.2. Znaczenie branży motoryzacyjnej w województwie podkarpackim – wnioski z przeprowadzonej analizy

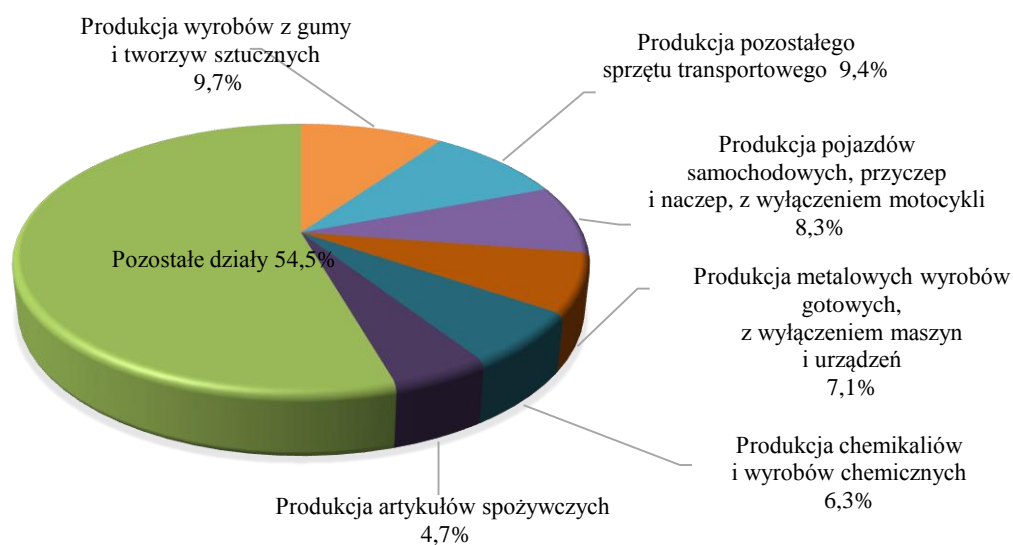
Udział branży przemysłowej⁹ w przychodach netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów w 2014 r. wyniósł 55,0% i był niższy w porównaniu z 2013 r. o 0,5 p. proc. Największe udziały w przychodach uzyskanych z przemysłu posiadały działy: produkcja wyrobów z gumy i tworzyw sztucznych (5,3%), produkcja pozostałego sprzętu transportowego (5,2%) oraz produkcja pojazdów samochodowych, przyczep i naczep, z wyłączeniem motocykli (4,5%).

⁹ W ramach PKD 2007 dokonano dodatkowego grupowania, ujmując pod pojęciem „Przemysł” sekcje: „Górnictwo i wydobywanie”, „Przetwórstwo przemysłowe”, „Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych” oraz „Dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją”.

Tabl. 1. Struktura przychodów netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów według działów PKD 2007

Wyszczególnienie	2010	2011	2012	2013	2014
PODKARPACKIE	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
w tym Przemysł	54,2	53,1	55,0	55,5	55,0
w tym:					
Produkcja wyrobów z gumy i tworzyw sztucznych	5,5	6,0	5,6	5,6	5,3
Produkcja pozostałego sprzętu transportowego .	2,5	2,7	4,1	5,0	5,2
Produkcja pojazdów samochodowych, przyczep i naczep, z wyłączeniem motocykli	3,7	3,9	4,2	4,5	4,5
Produkcja metalowych wyrobów gotowych, z wyłączeniem maszyn i urządzeń	3,0	3,2	3,2	3,5	3,9
Produkcja chemikaliów i wyrobów chemicznych	2,8	2,9	3,0	3,0	3,5
Produkcja artykułów spożywczych	2,7	2,9	3,0	3,0	2,6
Produkcja wyrobów z drewna oraz korka, z wyłączeniem mebli; produkcja wyrobów ze słomy i materiałów używanych do wyplatania	2,4	2,3	2,3	2,3	2,4
Produkcja metali	1,8	2,3	2,2	1,9	2,0
Produkcja wyrobów z pozostałych mineralnych surowców niemetalicznych	1,8	1,8	1,8	1,7	1,8
Produkcja mebli	1,7	1,6	1,4	1,3	1,5
Produkcja maszyn i urządzeń, gdzie indziej niesklasyfikowana	1,7	1,6	1,4	1,2	1,3

Wykres 40. Struktura przychodów netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów w przemyśle według działów PKD 2007 w 2014 r.

Źródło: Opracowanie własne.

Powyższe stwierdzenia potwierdzają wskaźniki ekonomiczno-finansowe:

- **wysoka** w latach 2010-2013 **dynamika sprzedaży produktów** branży motoryzacyjnej, w tym sprzedaży eksportowej. W 2014 r. sprzedaż eksportowa zanotowała nieznaczny spadek w stosunku do poprzedniego roku;
- **wyższy** niż ogółem dla Podkarpacia i Polski **rosnący** w latach 2010-2014 **udział przychodów ze sprzedaży na eksport** w ogólnych przychodach ze sprzedaży (w 2014 r. **branża motoryzacyjna** w województwie – **64,5%**, Podkarpacie – 24,0%, a Polska – 21,1%);
- **wyższa** niż ogółem dla Podkarpacia i Polski **efektywność zarządzania aktywami przedsiębiorstw** (*wskaźnik rentowności aktywów* w 2014 r.: **branża motoryzacyjna – 9,5%**, Podkarpacie – 4,7%, Polska – 4,2%);
- **wyższy i stale rosnący** w latach 2010-2013, z niewielkim spadkiem w 2014 r., *wskaźnik rentowności kapitału własnego* (w 2014 r. **sektor motoryzacyjny – 15,5%**, województwo – 8,6%, Polska – 8,5%);
- **zadowolające poziomy wskaźników płynności finansowej** w latach 2010-2014, **brak trudności w regulowaniu zobowiązań** firm.

Spis wykresów

Wykres 1. Przychody, koszty oraz wskaźnik poziomu kosztów z całokształtu działalności firm branży lotniczej z województwa podkarpackiego w latach 2010-2014.....	5
Wykres 2. Udział przychodów netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów na eksport w przychodach netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów.....	6
Wykres 3. Dynamika przychodów netto ze sprzedaży produktów towarów i materiałów na eksport (<i>rok poprzedni=100</i>)	7
Wykres 4. Wskaźnik rentowności obrotu ze sprzedaży	7
Wykres 5. Wskaźnik rentowności kapitału własnego	8
Wykres 6. Dynamika wyniku finansowego netto (<i>rok poprzedni=100</i>).....	9
Wykres 7. Dynamika przeciętnego zatrudnienia (<i>rok poprzedni=100</i>)	11
Wykres 8. Nakłady ogółem na B+R w relacji do PKB (ceny bieżące) w latach 2002-2013 ..	12
Wykres 9. Nakłady wewnętrzne inwestycyjne faktycznie poniesione na B+R na 1 podmiot gospodarczy w latach 2002-2014.....	14
Wykres 10. Wnioski patentowe złożone w Europejskim Urzędzie Patentowym przypadające na milion mieszkańców w roku 2009 oraz 2012.....	14
Wykres 11. Ochrona własności przemysłowej w 2014 r. według województw	15
Wykres 12. Udział zatrudnionych w działalności B+R w pracujących ogółem w latach 2003-2014.....	16
Wykres 13. Udział osób zatrudnionych w B+R w ludności aktywnej zawodowo w latach 2003-2014.....	16
Wykres 14. Udział przychodów netto ze sprzedaży produktów innowacyjnych dla rynku w przychodach netto ze sprzedaży ogółem przedsiębiorstw przemysłowych w latach 2006-2014	17
Wykres 15. Udział przychodów netto ze sprzedaży produktów innowacyjnych dla rynku na eksport w przychodach netto ze sprzedaży ogółem w latach 2008-2014	17
Wykres 16. Wybrane wskaźniki zróżnicowania jakości życia.....	26
Wykres 17. Brak poczucia związku z ludźmi z sąsiedztwa, a poczucie zagrożenia w miejscu zamieszkania (w % osób w wieku 16 lat i więcej)	27
Wykres 18. Przeciętne dalsze trwanie życia mężczyzn w 2014 r.	28
Wykres 19. Przeciętne dalsze trwanie życia kobiet w 2014 r.	28
Wykres 20. Liczba gospodarstw ekologicznych według PSR 2010	31
Wykres 21. Ekologiczne gospodarstwa rolne z certyfikatem gospodarstwa w 2014 r.	32

Wykres 22. Udział ekologicznych gospodarstw rolnych (z certyfikatem) w powierzchni użytków rolnych ogółem w 2014 r.	33
Wykres 23. Korzystający z turystycznych obiektów noclegowych w 2014 r. w tys.	38
Wykres 24. Noclegi udzielone w turystycznych obiektach noclegowych w 2014 r.	38
Wykres 25. Stopień wykorzystania miejsc noclegowych w turystycznych obiektach noclegowych i pokoi w obiektach hotelowych w 2014 r.	39
Wykres 26. Odsetek długości dróg publicznych o nawierzchni twardej ulepszonej w 2014 r.	41
Wykres 27. Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem w 2014 r.	42
Wykres 28. Liczba firm – Klaster Firm Informatycznych Polski Wschodniej.....	46
Wykres 29. Przychody netto – Klaster Firm Informatycznych Polski Wschodniej.....	46
Wykres 30. Liczba zatrudnionych – Klaster Firm Informatycznych Polski Wschodniej.	47
Wykres 31. Przychody, koszty oraz wskaźnik poziomu kosztów z całokształtu działalności firm branży motoryzacyjnej z województwa podkarpackiego w latach 2010-2014..	51
Wykres 32. Udział przychodów netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów na eksport w przychodach netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów.....	51
Wykres 33. Dynamika wyniku finansowego netto (<i>rok poprzedni=100</i>).....	52
Wykres 34. Wskaźnik rentowności obrotu ze sprzedaży	53
Wykres 35. Rentowność aktywów	53
Wykres 36. Wskaźnik rentowności kapitału własnego	54
Wykres 37. Dynamika przeciętnego zatrudnienia (<i>rok poprzedni=100</i>).....	55
Wykres 38. Dynamika sprzedaży detalicznej (2010=100).....	57
Wykres 39. Dynamika sprzedaży hurtowej (2010=100).....	58
Wykres 40. Struktura przychodów netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów w przemyśle według działów PKD 2007 w 2014 r.	59

Spis rysunków

Rys. 1. Rozmieszczenie przedsiębiorstw o liczbie pracujących powyżej 9 osób zaliczonych do sektora lotniczego w poszczególnych powiatach województwa podkarpackiego.....	11
Rys. 2. Udział środków pochodzących z sektora przedsiębiorstw w finansowaniu działalności B+R według województw w 2014 r.	13
Rys. 3. Wskaźnik ubóstwa dochodowego.....	22
Rys. 4. Wskaźnik ubóstwa braku równowagi budżetowej.....	22
Rys. 5. Lokalny Wskaźnik Rozwoju Społecznego (LHDI) w 2014 r.	24

Rys. 6. Wskaźnik zadowolenia z życia ogólnie rzecz biorąc.....	25
Rys. 7. Produkty tradycyjne w 2016 r. – stan na 10 marca.....	30
Rys. 8. Lesistość w 2014 r.	34
Rys. 9. Turystyczne obiekty noclegowe w 2014 r. – stan w dniu 31 lipca.....	36
Rys. 10. Miejsca noclegowe w turystycznych obiektach noclegowych w 2014 r. – stan w dniu 31 lipca.....	37
Rys. 11. Turyści korzystający z turystycznych obiektów noclegowych w 2014 r.	37
Rys. 12. Rozmieszczenie przedsiębiorstw o liczbie pracujących powyżej 9 osób zaliczonych do sektora motoryzacyjnego w poszczególnych powiatach województwa podkarpackiego.	56

Spis tabel

Tabl. 1. Struktura przychodów netto ze sprzedaży produktów, towarów i materiałów według działów PKD 2007.....	59
--	----